Recueil d'études
« Congo 1955-1960 »
Académie royale des Sciences
d'Outre-Mer (Bruxelles)
pp. 423-477 (1992)

Verzameling studies
« Congo 1955-1960 »
Koninklijke Academie voor
Overzeese Wetenschappen (Brussel)
pp. 423-477 (1992)

EEN DEKOLONISATIEVOORSTEL

DOOR

A. A. J. VAN BILSEN *

Deze bijdrage is geen evaluatie. Niemand kan immers rechter en partij zijn. Zij is een terugblik op een voorstel dat, gespreid over een zestal jaren, zijn uitdrukking en verloop heeft gekend doorheen tientallen tijdschriftartikelen en ontelbare spreekbeurten.

Oorspronkelijk strekte het voorstel ertoe de Belgische regering, het parlement, de politieke klasse ervan te overtuigen voor Congo en Ruanda-Urundi zonder verwijl een dekolonisatiebeleid te ontwerpen en ten uitvoer te leggen. Geleidelijk werd méér en méér aandacht besteed, eerst aan het informeren van de Belgische publieke opinie, en vanaf 1958, meteen ook aan contacten met, en adviezen aan politici uit Congo en Ruanda-Urundi.

Achtergrondschets

In 1947, aan het eind van een verblijf van ongeveer anderhalf jaar in Afrika — waar ik het persagentschap Belga vertegenwoordigde —, stond mijn besluit vast: zodra in België weergekeerd, zou ik pogen actief bij te dragen tot het op gang brengen of aanwakkeren van een publieke gedachtenwisseling omtrent de naoorlogse koloniale vraagstukken waarmede ook België geconfronteerd werd.

In de jaren 1946-47 waren onze koloniale gebieden nog grotendeels « Le Congo de papa », met een paternalistisch en autoritair stelsel. Wie uit bevrijd Europa kwam met hooggestemde verwachtingen over gelijkheid en vrijheid in een nieuwe wereld, kreeg in Congo de indruk dat daar, *behind God's back* [1] **, de stoere vooroorlogse Boula Matari-tijd was blijven stilstaan, archaïsch, buiten de nieuwe wereldstroming.

---

* Eregeassocieerd lid van de Academie; Mooi Loverlaan 1a, B-1950 Kraainem (België).

** De cijfers tussen haakjes [ ] verwijzen naar de noten en referenties, pp. 458-477.

Drie personaliteiten hebben toen op mij een diepe en blijvende indruk gemaakt, en mij beïnvloed: Pierre Ryckmans, J. Van Wing en Alfred Marzorati. Met Van Wing, en vooral Marzorati, ben ik bevriend gebleven tot aan hun dood. Met Ryckmans heb ik alleen maar, jaren later, een scherpe discussie gehad...

Op 5 juli 1946 bevond ik me onder de toehoorders van Ryckmans' (onofficiële) afscheidstoespraak, in de zaal van het Collège Albert Ier te Leopoldstad. De aftredende gouverneur-generaal vestigde de aandacht op de inhoud en betekenis van de beginselen van het UNO-handvest, toen nauwelijks een jaar oud, en op de nieuwe machtsverschuivingen in de wereld. Inzake kolonisatie wees hij met nadruk op het fundamenteel beginsel van de voorrang van de belangen van de bevolking der koloniën boven die van de metropolen (of... «moederlanden»). Hij had striemende woorden voor de tekortkomingen van België tegenover Congo (o.m. in verband met soevereiniteitslasten die grotendeels op de kolonie werden afgewenteld), en drong er sterk op aan dat België, naar het voorbeeld vooral van Groot-Brittannië, uit eigen begroting overheidskapitalen zou schenken aan de kolonie, om haar ontwikkeling te stimuleren, en de openbare uitrusting te financieren, daar waar de kolonie zelf niet in staat was «cet excédent de productivité» voort te brengen dank zij welke inlands kapitaal kon tot stand gebracht worden. Ryckmans, die niet afkerig stond tegenover een zeker toezicht door de internationale gemeenschap op het beleid der koloniale mogendheden, was hoegenaamd geen voorstander van dekolonisatie, maar veeleer van wat wij later vaak hebben genoemd «ontwikkelingskolonisatie»: «Les jours du colonialisme sont révolus», verklaarde hij in hogervermelde lezing, «l'œuvre coloniale va connaître ses plus beaux jours». Hij was ervan overtuigd, ondanks hetgeen toen aan het gisten was in geheel Azië en in Noord-Afrika, dat de grote koloniale mogendheden, Groot-Brittannië en Frankrijk, hun koloniën wel wilden ontwikkelen, maar niet prijsgeven, en hij dacht dat België dat ook zou kunnen: «Nous sommes en bonne et puissante compagnie» [2].

J. Van Wing, die als missionaris sedert 1911 in de Beneden-Congo op het terrein werkzaam was geweest, later lid van de Koloniale Raad en een belangrijke figuur op het gebied van de koloniale wetenschap, was ook de auteur van ontelbare studies over de sociale, demografische, culturele, economische vraagstukken zowel van de stedelijke centra als van het Afrikaans platteland, die steeds het resultaat waren van eigen waarneming [3].

A. Marzorati was een 31-jarig jong advokaat, toen hij in 1912 inscheepte naar Afrika, minder dan een jaar na Van Wing... Hij werd als magistraat naar Elisabethstad gezonden, maakte de eerste wereldoorlog in Afrika mede, eerst als magistraat, vervolgens in Duits-Oost-Afrika

dat ten dele (Tabora) door Belgische koloniale troepen werd bezet. Na de oorlog werd hij Commissaris-Generaal van Ruanda-Urundi. Naar België teruggekeerd in 1928, werd hij hoogleraar aan de Brusselse Universiteit, en later, in 1946, lid van de Koloniale Raad. Het is in deze hoedanigheid dat hij in 1947 naar Congo en Ruanda-Urundi op bezoek kwam, en het is toen dat ik hem heb leren kennen. Marzorati was vooral bekend wegens zijn besliste afkeuring van de strekking om talrijke Belgische uitwijkelingen als kolonisten in Congo te vestigen, maar zijn belangstelling ging vooral uit naar de bevordering van de inheemse landbouw en de sociale wetgeving [4]. Hij was voorstander van een krachtig doorgedreven beleid van afrikanisatie van alle publieke sectoren in Congo en Ruanda-Urundi, en van een duidelijk dekolonisatiebeleid, waarvan de benoeming van een Congolees als gouverneur-generaal een van de ultieme stadia zou zijn. Hij was een actief lid van de BSP, waarvan hij vaak als koloniaal raadsman optrad.

Zowel Van Wing als Marzorati betreurden de onverschilligheid en loomheid van de Belgische publieke opinie en het parlement ten aanzien van de Afrikaanse vraagstukken en het gevoerde beleid. Beiden schreven dit toe aan de dofheid van de officiële informatie, die de problemen ontweek en ze liever toedekte, zodat er een ware desinformatie, een informatiekloof lag tussen Congo, Ruanda-Urundi en België. Beiden spoorden mij aan om, teruggekeerd naar België, mij verder te interesseren aan de Afrikaanse problemen en erover te schrijven en te publiceren, ten einde de publieke belangstelling op te wekken. Beiden stonden op het standpunt dat het Congobeleid niet mocht overgelaten worden aan de hoge koloniale bureaucratie van Leopoldstad, Usumbura en Brussel, maar dat regering, parlement, politieke partijen er zich verantwoordelijk moesten voor voelen. Daartoe was het onontbeerlijk dat de publieke opinie overvloedige, objectieve, doorzichtige informatie kreeg, en dat dank zij kritische discussie en gedachtenwisseling haar belangstelling werd opgewekt en haar verantwoordelijkheid aangescherpt.

Tot mijn achtergrond-informatie uit de jaren 1946-47 behoorde ook heel wat lectuur, zoals de toen jongste editie (1939) van Lord Hailey's «African Survey», voorts «La nouvelle politique coloniale» van Arthur Wauters, «Dettes de Guerre», een te Elisabethstad uitgegeven verzamelwerk waarvan Antoine Rubbens de bezieler was [5]. Voorts herinner ik me een lange reeks gebeurtenissen en gesprekken: de invoering van het stemrecht in de Franse TOM krachtens de toen nieuwe grondwet van 1946 welke alle inwoners van deze koloniale gebieden tot «citoyens français» bevorderde, de priesterwijding van drie Congolezen, waaronder J. Malula, met wie we 's anderendaags een gesprek hadden, dat weliswaar moeizaam verliep. Daarentegen

hadden we levendige en vlotte gesprekken met Mgr. Dellepiane, vertegenwoordiger van het Vatikaan, die van oordeel was dat een aantal katholieke missies al te conservatief waren, en zich tot taak stelde van de missiebisschoppen te verkrijgen dat niet alleen het aantal Afrikaanse priesters sneller toenam, en sommigen onder hen bisschop werden, maar ook dat méér priesters de gelegenheid zouden krijgen in Europa, en dat betekende niet uitsluitend te Leuven, maar ook in Rome, verder te studeren.

Voorts herinner ik me een interessante conferentie van de West-Afrikaanse hervormde kerken te Leopoldstad. Er heerste een levendige en ongedwongen sfeer, en er was sprake van een gemeenschappelijk hervormde kerk in Afrika.

Tijdens een verblijf in Kaapstad had ik een boeiend onderhoud met de toenmalige Eerste minister Jan Smuts, in zijn werkkamer, in de «Grote Schuur». Smuts zag Zuid-Afrika in de toekomst als hét Afrikaans industrieland, en zwart Afrika tot aan de Sahara als een belangrijk afzetgebied waarmede handel zou gedreven worden. Over de verhouding tussen de blanke heersers en de andere bevolkingsgroepen — «apartheid» was toen nog geen politiek of wettelijk begrip — scheen hij gematigd: «ons moet water in ons wijn voeg».

Het officieel bezoek van prins Karel, de Belgische Regent, was een welkome gelegenheid om, als journalist, deel te nemen aan een wekenlange rondreis doorheen Congo en Ruanda-Urundi.

We kregen voorts het bezoek van twee interessante persmensen en auteurs, Eslanda G. Robeson, de vrouw van Paul Robeson, van de Council on African Affairs (WSA), en O.P. Gilbert, voor *Le Peuple* [6]. Beiden waren ontgoocheld en betreurden dat ze geen echt contact vonden met de Afrikaanse bevolking.

Eerste aanloop...

In België teruggekeerd, begon het voorgenomen studie- en publikatiewerk. In 1949 en '50 verschenen ruim 35 artikelen in verschillende tijdschriften [7], deels onder schuilnamen. Het waren bijdragen over diverse specifieke onderwerpen betreffende Afrika, hoofdzakelijk Congo en Ruanda-Urundi, hoewel enkele handelden over andere Afrikaanse onderwerpen, zoals Zuid-West-Afrika (thans Namibië) waarvan het geschil tussen de VN en Zuid-Afrika, over het statuut, toen aanhangig was voor het Internationaal Hof van Justitie in Den Haag. Een bijdrage, verschenen in mei 1950 in de *Revue Nouvelle* (en ondertekend Antoine Arnold) met als titel «L'Afrique belge et les Nations Unies», was geschreven naar aanleiding van de ratificatie van de voogdijovereenkomst betreffende Ruanda-Urundi, die zo goed als onopgemerkt was

voorbijgegaan als een onbelangrijke aangelegenheid. Het artikel wees erop hoe, onder invloed van de VN, het Belgisch beleid in het voogdijgebied nieuwe accenten zou krijgen die ook de politieke ontwikkeling van Congo zouden «kleuren». De aansporingen van de Voogdijraad om ook de politieke evolutie te bevorderen (verkozen raden, deelname aan het bestuur...) zouden onvermijdelijk een weerslag hebben in aanpalende gebieden, waaronder in de eerste plaats Congo. Om zich in hun koloniën te handhaven waren vooral kleine koloniserende mogendheden aangewezen niet alleen op de consensus van de bevolking van de koloniale gebieden, maar ook op begrip vanwege de internationale gemeenschap. Daartoe was niet alleen sociale en economische vooruitgang nodig, maar ook politieke.

In veel van deze artikelen en spreekbeurten werd verwezen naar en beroep gedaan op P. Ryckmans' afscheidsrede van juli 1946, en naar de geschriften van Marzorati en Van Wing.

Deze eerste publikatie-aanloop lokte tal van reacties uit van een breed lezerspubliek, en bewees dat het mogelijk was dank zij kritische, objectieve en doorzichtige informatie belangstelling op te wekken voor Afrikaanse vraagstukken en voor de koloniale politiek. Het vraagstuk van het kolonaat was in die dagen een controversieel thema [8].

Van eind 1951 tot de zomer 1954 werd het schrijven en publiceren onderbroken, in verband met mijn medewerking aan een ministerieel cabinet.

Tijdens die periode waren er enkele themas inzake de koloniale politiek, die het voorwerp uitmaakten, in België, van een actievere gedachtenwisseling, zij het binnen een beperkt publiek van ingewijden, en, een enkele keer, in ruimere kring. Dat waren de grondwetsherziening, na de verkiezing van grondwetgevende kamers op 11 april 1950, het lot van de koloniën in het toenmalig vooruitzicht van een Europese confederatie, en nogmaals het kolonaat.

De herziening van artikel 1 van de grondwet hield enerzijds verband met de bedoeling de mogelijkheid te verruimen om Belgische troepen naar Congo te kunnen sturen, en anderzijds met het objectief — wellicht beïnvloed door de structuur van de Union Française zoals die voortvloeide uit de Franse grondwet van 1946 —, dat Congo méér uitdrukkelijk in het Belgisch Koninkrijk zou worden geïntegreerd (Sommigen dweepten met «Congo, tiende provincie» ... en vonden weldra steun in de Portugese grondwetsherziening van juni 1951). Noch bij de regering, noch bij het Parlement, noch in de pers scheen echter de visie aanwezig dat de koloniale mogendheden, na de gebeurtenissen in Azië, ook in Afrika in afzienbare jaren zouden geconfronteerd worden met het dekolonisatievraagstuk, en dat politieke emancipatie niet zou kunnen verhinderd worden door een grondwetsherziening [9].

J. Van Wing, in zijn «Le Congo déraille» [10], klaagde weliswaar het blank racisme in Congo aan, en de te lage lonen en prijzen die de inlandse arbeiders en boeren kregen, en hij vond dat de openbare opinie in België — zoals in 1928 — hieromtrent moest gealarmeerd worden, maar hoewel hij bij de Baluba van Elisabethstad en de Bakongo van Leopoldstad een ontwakend nationalisme vaststelde, dacht hij toen toch nog niet aan politieke ontwikkelingsbehoeften.

Dat zou wel gouverneur-generaal Pétillon twee jaar later doen in zijn rede van 1953 voor de Bestuursraad, zij het in de vage termen van de Belgisch-Congolese Gemeenschap en Unie. Pétillon trachtte meteen het ontwerp-statuut der steden, dat sedert 1948 was vastgelopen, uit het slop te halen (dit zou eerst in… 1957 gebeuren).

Interessant in dit verband is een korte nota van de vooraanstaande koloniale jurist A. Sohier [11]:

> À mesure que la Colonie évolue, nous devons la conduire, lentement, mais progressivement, à l'autonomie. Un jour, au régime politique unitaire actuel de l'État belge devra se substituer une autre formule, association, union, fédération, des deux ou des trois territoires, si le Ruanda-Urundi s'y joint librement.

Het vooruitzicht van de politieke emancipatie van Congo en Ruanda-Urundi — zij het op onduidelijk lange termijn — dat men kon bespeuren in het begin van de jaren vijftig bij Marzorati, Pétillon, Sohier, was in die dagen nog uiterst zeldzaam.

Na de eerste dekolonisatiegolf in Azië — de Filipijnen in 1946, India, Pakistan, Burma, in 1947, Ceylon (thans Sri Lanka) in 1948, Indonesië in 1949 (het jaar van de intrede van Mao Tse Toeng in Peking) — was het inzicht bij mij gegroeid dat deze beweging binnen afzienbare tijd niet alleen Noord-Afrika — Tunesië, Marokko, Algerië — maar ook Zwart-Afrika zou beroeren, en dat — in tegenstelling met hetgeen P. Ryckmans in 1946 dacht en voorzag — de grote koloniale mogendheden blijkbaar niet in staat zouden zijn hun koloniaal rijk, zij het onder een gemoderniseerde vorm, te behouden. Bijgevolg was het een illusie te denken dat een land als België dat niet alleen politiek, geografisch en demografisch klein was, maar ook financieel beperkt, in staat zou zijn het hoofd te bieden aan een dekolonisatiebeweging, zodra die op gang zou komen. Ryckmans' «ontwikkelingskolonisatie», «en bonne et puissante compagnie», was een illusie.

Daarom moest de Belgische publieke opinie niet alleen attent gemaakt worden op fragmentaire koloniale vraagstukken, van sociale, politieke, economische aard, zoals het tienjarenplan, de soevereiniteitslasten, de gevaren van een uitgebreid blank kolonaat, maar moest de gehele problematiek geïntegreerd worden in een toekomstgericht perspectief waarbij de politieke emancipatie, het zelfbeschikkingsrecht, de dekolonisatie centraal zouden staan.

Een « Dertigjarenplan »?

In het najaar 1954 deed zich een goede gelegenheid voor om een eerste stap te zetten. Het — tweetalig — Instituut voor Koloniale Sociale Vorming [12] vroeg mij op haar openingszitting te Brussel op 4 oktober als spreker op te treden. Als onderwerp koos ik « De toekomst der Koloniën ». Het publiek bestond uit de studenten van de instelling, waarvan sommigen sociaal assistent of verpleegster waren, en die meestal het inzicht hadden voor sociale diensten naar Afrika te vertrekken, ook enkele missionarissen, en voorts docenten en genodigden. Onder deze laatsten waren er een aantal ambtenaren van het ministerie van Koloniën, en kolonialen met verlof.

Na een historisch overzicht van ontstaan en evolutie van de negentiende-eeuwse kolonisatie werd de aandacht gevestigd op de nieuwe machtsverhoudingen in de wereld, sedert WO II, op het handvest van San Francisco, de VN, op het internationaal toezicht op voogdijgebieden en koloniën, en op de Britse en Franse antwoorden op deze uitdaging. Moesten we niet nadenken over wat het Belgische antwoord diende te zijn? Dit laatste moest berusten op de erkenning van de voorrang van de belangen van de inheemse bevolking boven die van de koloniale mogendheid, op de dringende prioriteit bekwame Afrikaanse kaders te vormen, honderden universitairen, duizenden technisch geschoolden, op de afrikanisatie van de functies die nu door Europeanen werden uitgeoefend, en op de hervorming van de instellingen. Er was behoefte aan ontwikkelingsplannen, in samenwerking met andere Europese en Afrikaanse landen, naar het model van het Colombo-plan, want naast en met de Europese integratie, moest er ook naar een Afrikaanse gestreefd worden.

We moesten de belangstelling van de openbare mening in ons land opwekken voor deze en andere vraagstukken en er voor zorgen dat binnen 25 à 30 jaar een zelfbesturend Congo zijn plaats kon vinden in een ruimere samenwerking.

Na mij heeft J. Van Wing het woord genomen om met nadruk zijn instemming te betuigen en de wens uit te drukken dat de tekst van mijn lezing zou worden medegedeeld aan de minister van Koloniën en andere verantwoordelijken, hetgeen is gebeurd.

Een herwerkte en uitgebreide versie van deze openingsconferentie verscheen een maand later in *La Revue nouvelle*. Daarin werd beklemtoond dat de internationale gemeenschap, via het voogdijstelsel, de ontwikkeling van de voogdijgebieden op sociaal, economisch en bestuurlijk gebied zou bespoedigen, en bijgevolg, onrechtstreeks, ook invloed zou uitoefenen op de aanpalende koloniën. Zou het dan ook niet beter zijn goedschiks aan de UNO de gevraagde informaties over de politieke

ontwikkeling en evolutie van Congo te verstrekken en aldus aan de 4[e] commissie van de Algemene Vergadering blijken van goede wil te geven? En waarom zou België deze UNO-commissie niet uitnodigen periodiek bezoeksmissies naar Congo te zenden, zoals diegene die Ruanda-Urundi namens de voogdijraad bezochten? In deze bijdrage, verschenen onder de titel «Pour une politique coloniale de mouvement», werd andermaal gepleit voor een Afrikaans, gecoördineerd ontwikkelingsplan met beroep zowel op alle zelfstandige Afrikaanse Staten, Egypte, Ethiopië, Liberia, en zelfs Zuid-Afrika, als op de Europese mogendheden met koloniale belangen in Afrika.

In het artikel wordt duidelijk stelling genomen ten gunste van een politiek ontwikkelings- en ontvoogdingsplan voor Congo en Ruanda-Urundi, «een dertigjarenplan, hetgeen meteen een zeer grote psychologische weerslag zou hebben in binnen- en buitenland, en ons land als koloniale mogendheid aanvaardbaar zou maken in een anti-kolonialistische wereld».

Na deze bijdrage, die geen grote weerklank had, volgde een studiereis naar Afrika [13] met als doel de evolutie van de instellingen in de richting van de politieke en maatschappelijke emancipatie na te gaan in een aantal koloniale gebieden. In de Ivoorkust had ik een gesprek met F. Houphouet-Boigny, toen voorzitter van de Conseil du Territoire. In de Gold Coast (thans Ghana) was Nkrumah toen Eerste Minister onder een Britse gouverneur die nog over een vetorecht beschikte. Nkrumah's partij had de overweldigende meerderheid der verkozenen in de Assembly. Ghana beschikte over talrijke bevoegde en ervaren inheemse bestuursambtenaren, officieren, journalisten, enz. Dank zij de universiteit van Makerere die functioneerde onder de wetenschappelijke voogdij van de Universiteit van Londen, had ook Uganda betrekkelijk talrijke en bekwame kaders. Het leed weliswaar onder tribale verdeeldheid [14]. Kenya leefde nog met het trauma van de mau-mau-opstand, en de aanzienlijke macht van de kolonisten. Soedan kende intern zelfbestuur, met Britse en Egyptische ambtenaren die zich geleidelijk terugtrokken met het oog op een soevereiniteitsoverdracht, waarvan de timing was afgesproken. Somalia was een model van samenwerking tussen enerzijds de Italiaanse koloniale overheden, en anderzijds de vertegenwoordigers van de VN en de experten van de gespecialiseerde internationale organisaties, die er met geestdrift projecten hielpen verwezenlijken inzake publieke administratie, scholing (ook van nomaden), geneeskundige diensten, landbouwprogramma's, enz.

Na deze vruchtbare en stimulerende reis werd de reeks publikaties voortgezet in een groeiend aantal tijdschriften en bladen. Naast de *Revue nouvelle* («L'enseignement des indigènes», in februari) kwam ook de *Revue générale belge* [15] aan de beurt. Achtereenvolgens publiceerde dit

meer traditionele en conservatieve maandblad twee artikelen, in april «Après un voyage en Afrique noire», en in juli «La joyeuse entrée du roi et l'avenir du Congo». Het succes van de reis van de Koning betekende m.i. dat de bevolking van Congo haar toevlucht zocht in en steun verwachtte van de hoogste gezagdragers te Brussel. De Koning had te Leopoldstad verklaard dat ook de sociale en politieke problemen belangrijk waren. En teruggekeerd in België zegde hij in de Cercle royal africain: «... donner à nos territoires africains un statut qui assurera ... la pérennité d'une véritable communauté belgo-congolaise». Volgens ons artikel was het ogenblik gekomen om de uiteindelijke structuren van de politieke evolutie van Congo te verduidelijken. De Belgisch-Congolese gemeenschap zou moeten in staat zijn en aantrekkelijk genoeg om Ruanda-Urundi ertoe te bewegen vrijelijk aan te sluiten. Ik drukte in deze bijdrage de wens uit dat 18 oktober 1958 zou worden te baat genomen om plechtig de stappen op de weg naar emancipatie en autonomie af te kondigen in aanwezigheid van Kamer en Senaat, en van een afvaardiging van de Verenigde Naties.

Deze publikaties vestigden weinig de aandacht buiten de onmiddellijke lezerskring van de *Revue nouvelle* en de *Revue générale belge*.

Anders zou het verlopen met het volgend artikel geschreven op verzoek van de redactie van de *Gids op maatschappelijk gebied* [16], dat in december 1955 verscheen onder de voor die tijd uitdagende titel «Een dertigjarenplan voor de politieke ontvoogding van Belgisch Afrika». Hoewel gepubliceerd in een tijdschrift met beperkte verspreiding, was de weerklank ditmaal zeer aanzienlijk. Was er reeds een grotere belangstelling bij een ruimer publiek? Of was het succes toe te schrijven aan de titel? Vermoedelijk ligt de verklaring elders, en was de rol van het persagentschap Belga hier doorslaggevend. Immers Belga heeft over dit Nederlandstalig artikel een uitvoerige samenvatting, in het Frans en het Nederlands, toegezonden aan al zijn abonnees, d.i. een dertigtal Belgische bladen, alsmede enkele Congolese (*Courrier d'Afrique*, *Avenir colonial belge*, *Essor du Congo*), de ministeries en andere openbare instellingen, de in België gevestigde buitenlandse persagentschappen, enz. Dat de Afrikaanse dienst van de redactie van Belga het artikel als waardevol nieuws had aanzien, wijst op zichzelf reeds op een zekere belangstelling bij de publieke opinie.

Het artikel had voor doel de Belgische regering, de parlementsleden, de partij-instanties, de Belgische politieke klasse te bereiken en te overtuigen. Het was dan ook niet polemisch maar bewust voorzichtig geschreven. Het ontweek algemene en scherpe kritiek op het koloniaal stelsel als dusdanig, om de aandacht en de welwillende belangstelling te concentreren op het eigenlijke voorstel. In strijd met een veel verspreide mening, bevatte het geen plan. Het was een suggestie, een oproep tot de

regering en het parlement (en de politiek verantwoordelijke middens), om zonder dralen een nieuw koloniaal beleid op basis van een dekolonisatieplan uit te werken. En ten einde met dat vooruitzicht de mogelijkheid te vergroten een ruime nationale consensus te bereiken, werd voorgesteld dat Parlement of Regering of beide samen een tijdelijk studiecentrum zouden oprichten, naar het model van het gewezen «Centrum van onderzoek voor de nationale oplossing van de maatschappelijke, politieke en rechtskundige vraagstukken in de Vlaamse en Waalse gewesten», beter gekend onder de benaming «Harmel-centrum», dat in 1948 door het Parlement was opgericht en dat bestond uit parlementsleden en niet-parlementairen. Dit centrum was mij goed bekend, daar ik er aan had meegewerkt, eerst als secretaris, daarna als lid.

Het artikel legde verder de nadruk op het gebrek aan « voldoende en volledige informatie over Congo en Ruanda-Urundi», in de Belgische media. In strijd met een toen sterk verspreide mening — vooral in katholieke middens — dat het verkeerd was in Afrika afdelingen of groepen van sympathisanten van de Belgische partijen op te richten, en deze ook toegankelijk te maken voor Afrikanen, werd dit in het artikel toegejuicht: waar de gouverneur-generaal schijnt te vrezen «dat het invoeren van partij-afdelingen (of partijgezinde organisaties) in Afrika de blanken, en na hen de inlanders zou verdelen, vergete men niet dat deze overzeese afdelingen er mede zullen toe bijdragen Congo te betrekken in onze politieke belangstellingssfeer, hetgeen dringend noodzakelijk is».

Talrijke dagbladen in België en de voornaamste kranten in Congo publiceerden de uitvoerige samenvatting van Belga. Verschillende onder hen kwamen in de loop van de volgende dagen en weken op het voorstel terug, sommige met enige afkeurende bitterheid, maar vele in uitgesproken positieve zin (*Het Volk*, *Le Peuple*, *De Standaard*, *La Cité*, *De Nieuwe Gids*, *Elsevier's Weekblad*, e.a.). Duidelijke afkeuring vond men in l'*Essor du Congo* (Elisabethstad) en in de verschillende kleinere bladen in Congo uitgegeven door kolonisten. Het Nederlandstalig weekblad *De Week*, dat toen te Leopoldstad werd uitgegeven door J. Lamote, nam de integrale tekst van het artikel, zoals het in *De Gids* was verschenen, in afleveringen over vanaf 15 januari, voorzien van positieve commentaren.

Dadelijk kwam er belangstelling vanwege het franstalig zusterblad van *De Gids op maatschappelijk gebied*, *Dossiers de l'Action sociale catholique*. De franstalige versie verscheen reeds in februari 1956. De impact van de franstalige versie was duidelijk groter, soms minder gunstig. De bespreking in de franstalige pers lokte nieuwe commentaren uit aan nederlandstalige zijde.

Meteen kwam er een groeiende reeks uitnodigingen voor spreekbeurten, die niet zou ophouden voor 1962 [17]. Een aantal spreekbeurten lokte op zijn beurt vermeldingen en commentaren in de pers uit, en deze spreekbeurten en perscommentaren gaven mij voedsel voor nieuwe artikelen.

Er kwam ook een stroom van brieven waaruit over het algemeen een zeer positieve reactie bleek en die uit alle gewesten kwamen, uit alle politieke middens, ook uit het koloniale en Belgische zakenleven, vanwege koloniale ambtenaren en andere personen die met de kolonie of het voogdijgebied te maken hadden [18].

Inmiddels was te Brussel onze Groupe d'études africaines (later Groupe Marzorati) tot stand en op gang gekomen, met Belgische en Afrikaanse leden [19]. A. Marzorati, die onze actie aandachtig gevolgd had, had ons aangespoord over geheel België dergelijke groepen op te richten. We hebben het echter niet verder gebracht dan de Brusselse groep, die vergaderde in het toen nog oud-Brussels café «De Zwaan» («Le Cygne») op de Grote Markt, beroemd door geschriften en herinneringen aan politieke vluchtelingen uit vorige eeuwen. Op voorstel van Afrikaanse leden van de Marzorati-groep werden in het voorjaar 1956 afdrukjes van het artikel verschenen in *Les Dossiers* verzonden aan een aantal Afrikanen (27 in Congo, een 15-tal in België en Frankrijk, een 35-tal in Ruanda-Urundi). Dat was onze eerste contactname met Afrikanen buiten Europa [20]. De namen van J. Kasa-Vubu, J. Ileo, J. Ngalula kwamen, merkwaardig genoeg, niet op deze *mailing lists* voor. Op aanraden van in België studerende priesters en seminaristen uit Ruanda-Urundi, wier woordvoerder de onlangs overleden Janvier Mulenzi was, verscheen het artikel van *Les Dossiers* eveneens *in extenso* in afleveringen in *Temps nouveaux d'Afrique* (mei 1956). Sedert begin 1956 verschenen voorts regelmatig artikelen in *La Relève*, een zelfstandig weekblad (aanleunend bij de PSC-CVP maar niet ondergeschikt aan die partij) [21]. Tal van bladen met geringe verspreiding vroegen ons een bijdrage. Onder hen o.a. *Politica-Berichten* (oktober 56), *Le Flux* (franstalige studenten van de Rijkshandelshogeschool, Antwerpen) e.a. [22].

Op uitnodiging van de tweetalige Vereniging voor Politieke en Sociale Studies (Leuven) was ik met G. Malengreau een van de sprekers op een colloquium dat doorging op 24 maart 1956 onder het voorzitterschap van Jacques Leclercq en ... voor het debat ... P. Wigny. In die uiteenzetting heb ik er de nadruk op gelegd dat een Belgisch-Congolese gemeenschap slechts zou kunnen berusten op vrije toetreding van ieder van de partijen tot een statenbond. Deze zou bijgevolg uitsluitend strikt paritaire organen kunnen hebben. Een Belgisch-Congolese statenbond zou uiteraard een gemeenschappelijke buitenlandse politiek moeten bepalen, hetgeen nogal wat verandering zou teweegbrengen. Immers

moest men er rekening mede houden dat Congo (eventueel Ruanda-Urundi) meer zou kunnen voelen — zeker in een aantal internationale situaties — voor niet-gebondenheid dan voor atlantisme of «de militaire en economische Oost-West-competitie» [23]. Zo'n Belgisch-Congolese statenbond zou voorts slechts zin hebben, politiek en economisch, binnen een ruimere Europese en Afrikaanse structuur en met inbegrip van de «geïslamiseerde landen van Noord- en Oost-Afrika». Mijn mededeling legde voorts de nadruk op de erkenning van het zelfbeschikkingsrecht en nl. de openlijke en onmiddellijke erkenning «dat de Congolese volkeren vrijelijk hun staatkundige toekomst zullen mogen bepalen zodra hun ontvoogding zal zijn voltooid» en verder «politieke gelijkheid van alle burgers en dat wij niet zouden trachten, onder de mom van hetgeen de Britten in Oost- en Midden-Afrika *multiracialism* noemden, een stelsel van privileges voor de blanken te vestigen, of een of ander censitair of meervoudig stemrecht». Zoals in voorgaande artikelen werd hier nogmaals de nadruk gelegd op de wenselijkheid voor Congo een federale structuur te voorzien.

De uiteenzettingen werden gevolgd door een levendige discussie, met P. Wigny als moderator, en waarin o.m. Paul Coppens herhaaldelijk tussen is gekomen.

In april 1956 verscheen een nieuw en uitvoerig artikel in de *Revue générale belge*: «A propos des budgets coloniaux. Pour une nouvelle politique congolaise». Nog in april, een artikel in *Temps nouveaux d'Afrique* (Usumbura), over «Des bourses pour Africains», thema waarop met groeiende aandrang zou worden teruggekomen, ook in andere bladen.

Het debat in de schoot van de Vereniging voor politieke en sociale studies inspireerde Paul Coppens tot een brochure «Anticipations congolaises» die in dezelfde maand april van de pers kwam [24]. Coppens die onbetwistbaar tot de traditionele en conservatieve Congokenners mocht gerekend worden, was zichtbaar onder de indruk van de discussie en de evolutie der standpunten. Hij kwam zelf tot het inzicht dat men zich niet steeds zou kunnen tevreden stellen met de bewering dat België sedert Leopold II nooit iets anders zou hebben nagestreefd dan de ontvoogding van Congo. Hij citeerde P. Wigny [25] die reeds in 1955 in de *Revue générale belge* had geschreven: «Il est temps que nous sortions de notre mutisme, vertu de notre doute et que nous sachions donner notre réponse» (aan de Congolezen, die ons meer en meer begonnen te vragen waarheen het met hun land ging). En verder (nogmaals uit Wigny): «Si le but est lointain, la politique africaine de la Belgique doit être immédiatement orientée. Une décision de principe entraîne des conséquences pratiques immédiates. On ne gouverne pas d'une même façon un territoire que l'on prépare à la séparation et celui

dont on veut transformer les habitants en compatriotes». Coppens zelf verklaarde zich voorstander van een Union belgo-congolaise waarin Congo uiteindelijk een verkozen parlement zou hebben «lorsque la majorité mâle et majeure sera immatriculée ou pourvue de la carte du mérite civique». (Deze onderscheidingen werden op grond van strenge normen uitgereikt door de koloniale administratie.) Boven de parlementen van België en van Congo zouden er «États généraux de l'Union» komen (blijkbaar geïnspireerd door de Franse grondwet van 1946), voor gemeenschappelijke zaken. Voorts bracht Coppens in zijn brochure een vrij milde kritiek uit op mijn standpunten. Hij ontkende ten aanzien van Grevisse (CEPSI, Elisabethstad) voorheen te hebben verklaard voorstander te zijn geweest van een integratie door het verlenen van het Belgisch staatsburgerschap aan de Congolese évolués (naar het voorbeeld van de «citoyens français» der Franse Territoires d'Outre-Mer).

Terwijl in brede kring de belangstelling en het begrip voor een gepland dekolonisatiebeleid zienderogen toenamen, bleef het verzet tegen mijn opvattingen hardnekkig, enerzijds bij de regering, inzonderheid de minister van Koloniën en zijn omgeving, enkele conservatieve parlementsleden en de hoge koloniale administratie te Brussel, Leopoldstad en Usumbura, en anderzijds bij een groot aantal leidende figuren uit het koloniaal zakenleven (om niet te gewagen van de kolonistenassociaties, die rumoeriger waren, maar minder invloed hadden). Ondanks herhaalde pogingen slaagde ik er niet in begrip te verwerven in de Brederodestraat, het hoofdkwartier van de koloniale groep van de Société Générale. Wel had ik een onderhoud gehad met de topman E. Van der Straeten, en daarna, op zijn initiatief, een vergadering eveneens in de Brederodestraat, met hem en enkele van zijn collega's, waar ik mijn voorstellen heb kunnen uiteenzetten en op vragen antwoorden. Maar tot een echte discussie, laat staan een bekering is het niet gekomen.

De afwijzing van en het actief verzet tegen het voorgestelde nieuw Afrika-beleid zijn echter slechts hard en scherp geworden vanuit de machtige koloniale financiële middens en de hoge koloniale administratie en het ministerie van Koloniën in de loop van 1956, na de publikatie van het Plan-artikel in *Temps Nouveaux d'Afrique* te Usumbura, en de publikatie in de *Revue générale belge* van het artikel over de koloniale begrotingen. Het eerste signaal kwam dan ook uit Usumbura, van de vice-gouverneur-generaal (26). Na het artikel over de koloniale begrotingen, was de directeur van het Universitair Instituut van de Overzeese Gebieden (waar ik docent was) benaderd geworden vanwege de minister van Koloniën, die wenste te weten of de mogelijkheid bestond sancties tegen mij te treffen.

In de zomer 1956 kwam dan de schok van het verschijnen te Leopoldstad van het manifest van *Conscience Africaine*, waarvan de tekst verwees naar het «dertigjarenplan». Ik werd aanzien als medeverantwoordelijk. Oud-minister P. Wigny verklaarde later in mijn aanwezigheid in een gezelschap: «tout cela est de votre faute: vous leur avez donné une doctrine» [27].

In september 1956 zorgde de samenloop tussen een ongelukkig persbericht uit New York en de grote zenuwachtigheid die sedert *Conscience Africaine* — en het inmiddels verschenen ABAKO-manifest — in de hoge Belgische koloniale wereld heerste, voor een kortsluiting.

In juli-augustus 1956 had ik in de Verenigde Staten, op de campus van Harvard Square, deelgenomen aan een zes weken durend «International Seminar» dat aldaar jaarlijks werd ingericht en geleid door Henry Kissinger [28]. Naar het einde toe van het Seminar werd, zoals gebruikelijk, beroep gedaan op een aantal deelnemers om als sprekers op te treden in een reeks publieke voordrachten. Mij werd gevraagd over Congo te spreken. Kissinger zat de spreekbeurt voor. Er was een talrijk publiek, maar in hoofdzaak bestaande uit studenten van de «Summer School» van de Harvard-universiteit. Mijn onderwerp was «Congo: colonialism and colonial policy» en mijn spreekbeurt was een korte en aangepaste samenvatting van mijn reeds veelvuldig ontwikkeld thema.

Na afloop van het seminarie ben ik naar New York afgereisd met de bedoeling er een aantal contacten te nemen (met de Ford Foundation, het Rockefeller Brothers Fund, Carnegie Endowment, Jan-Albert Goris die er aan het hoofd stond van een Belgische regeringsinformatiedienst, Jean Comhaire e.a.), maar vooral om er zo grondig mogelijk de Verenigde Naties te leren kennen. Ik logeerde in het gammele Tudor Hotel aan de 48e straat, vlak aan de VN. In de VN heb ik talloze diensten bezocht, maar vooral degene die mij bijzonder interesseerden, nl. in verband met het voogdijstelsel, de niet-zelfregerende gebieden, het toenmalige ontwikkelingsprogramma, de mensenrechten. Benevens talrijke andere internationale ambtenaren (waarvan ik sommigen later in Afrika zou weerzien, te Addis Abeba en te Leopoldstad, zoals Mekki Abbas, Robert Gardiner, Heinz Wieschhoff e.a.) heb ik er natuurlijk ook de Belgische UNO-ambtenaren leren kennen, waaronder Schreiber en Jacques Rapoport.

Vanzelfsprekend had ik ook contact genomen met de Belgische delegatie, en zo werd ik op een lunch uitgenodigd door twee van de diplomaten ervan (Claeys-Bouuaert en Smoldereni). Zij hadden ook de plaatselijke Belga-correspondent Van Gindertael uitgenodigd. Zo is het «[illegible]» ontstaan. We hebben gesproken over het Harvard Seminarie, over de toen nog jonge Kissinger, maar ook over het 30-jarenplan en over mijn kritiek op de «Belgische thesis» bij de UNO. Bij het afscheid

vroeg Van Gindertael of ik hem een interview wou toestaan. Zo kwam er een nieuwe samenkomst, tijdens welke ik uitvoerig en langdurig mijn gekende thesis over de dekolonisatie, de elitevorming, enz. heb uiteengezet. Het gesprek werd niet op band opgenomen, en voor zover ik me herinner heeft de Belga-correspondent geen of weinig nota's genomen. De tekst van zijn bericht [29] — waarin een paar onjuistheden waren geslopen — heb ik wegens omstandigheden niet kunnen lezen voor hij naar Brussel werd gezonden. Van Gindertael had overigens een goed geheugen, maar toch vermengde hij uitspraken van de lunch met andere van het interview. Niets was grondig onjuist, en niets was nieuw noch zeer erg, immers alles wat in zijn bericht stond had ik herhaaldelijk geschreven in Belgische publikaties. Zijn bericht was niet bestemd voor de VS, maar voor de abonnees van Belga, d.w.z. aan de Belgische dagbladen en overheidsinstellingen, ook enkele bladen in Congo, en een aantal grote firma's. Een van deze, behorend tot de groep van de Société Générale, had haar zetel te New York en gaf daar een (Franstalige) «newsletter» uit, *Indussa Letter* genaamd. Ook daar kwam het Belga-bericht terecht, maar het werd er verwerkt en ingekleed op een wijze die van aard was de heersende zenuwachtigheid nog meer te prikkelen [30].

Nu was het vuur aan de lont: ik had verklaringen afgelegd te New York, daaronder verstaan aan de Amerikaanse pers, mijn theorieën «verkocht» aan de Harvard Universiteit en aan de UNO-ambtenaren. In België kreeg de zaak grote proporties. Eerste minister A. Van Acker liet mij door een gemeenschappelijke vriend waarschuwen dat hij de zwaarste druk onderging uit de hoogste middens en er van afzetting als docent sprake was. De zaak kwam inderdaad tot in de ministerraad, waar ze in ieder geval voor een deel werd tegengehouden door de minister van Onderwijs, Leo Collard, van wie ik afhing als docent aan de Rijkshandelshogeschool. Minister Collard zag in dat het hier ging om een aangelegenheid betreffende de algemeen erkende academische vrijheid. Op 14 september stelde volksvertegenwoordiger Ernest Demuyter een parlementaire vraag aan zijn vriend de minister van Koloniën [31], en op [illegible]7 september kwam er een brief van minister Buisseret [32] die de zaak aanhangig maakte bij de Raad van Beheer van het Antwerps Universitair Instituut voor de Overzeese Gebieden (UNIVOG-UNITOM) [33].

Op 3 oktober 1956 kwam de zaak «verklaringen door prof. Van Bilsen afgelegd in de VS» voor de eerste maal op de agenda van de Raad van Beheer, waarvan het punt 8 was. Voorzitter Pierre Ryckmans gaf lezing van de brieven van de minister, aan mij en aan de Raad, waarna de sekretaris lezing gaf van een schrijven van Moeller de Laddersous [34].

De aanwezige leden [35] stelden eenparig vast dat de Raad niet behoorlijk was geïnformeerd omtrent de materiële feiten en omstandigheden en dan ook niet in staat was een oordeel te vellen. De leden waren het er eenparig over eens dat de nadruk moest gelegd op de eerbiediging van de vrijheid van mening en meningsuiting, waarvan alle Belgen — inbegrepen de professoren van het UNIVOG — genieten. Sommige leden hielden eraan te verklaren dat zij het niet eens waren met de opvattingen van Van Bilsen. Anderen vonden het betreurenswaardig dat verklaringen van een professor aan het Instituut aanleiding gaven tot reacties in het buitenland en in Congo. De Raad besloot aan de minister nauwkeurige inlichtingen te vragen over de tegen Van Bilsen aangevoerde grieven, en de elementen waarop hij zich beriep. En aan Van Bilsen werd gevraagd schriftelijk uiteen te zetten wat hij verklaard had, welke zijn actuele opvattingen waren, en welke argumenten hij te zijner verdediging inriep.

Gevolg gevend aan deze beslissing kwam er een schrijven dd. 8 oktober van voorzitter Pierre Ryckmans, die mij vroeg de Raad in te lichten « sur les propos exacts que vous avez émis, le lieu où ils ont été tenus et l'auditoire à qui ils ont été adressés ».

Mijn antwoord was dat uit de brief van de minister bleek dat het om een disciplinaire procedure ging, en ik derhalve het recht had me te verdedigen en om te beginnen te weten wat mij precies werd verweten, en op welke gronden. Ik verwees voorts naar de erkende academische vrijheid [36].

Op 15 november kwam de zaak opnieuw op de agenda van de Raad, die ditmaal voorgezeten werd door de Gentse professor Edg. De Bruyne, gewezen minister van Koloniën en toen voorzitter van de Academische Raad van het Instituut. De leden van de Raad van Beheer hernieuwden hun spijt niet over voldoende positieve elementen te beschikken om het geschil te kunnen beoordelen. Sommige leden hadden het gevoelen dat ik de gestelde vragen ontweek hetgeen volgens hen wees op een gemis aan oprechtheid. Wat hier ook van zij, « de Raad kon bezwaarlijk zijn verantwoordelijkheden nemen, zoals de minister van Koloniën vroeg », zolang hij niet over de nodige informatie beschikte [37].

De Raad besloot de terugkeer van voorzitter Ryckmans uit New York af te wachten « voor de ondervraging van betrokkene », en gelastte intussen directeur Laude met de verdere samenstelling van het dossier.

Daarop kreeg ik inderdaad een brief van directeur Laude, die mij tevens een kopie liet geworden van het Belga-bericht van 3 september uit New York, met de vraag of ik het eens was met de tekst ervan en zo niet, of en wanneer ik geprotesteerd had. Deze brief heb ik omstandig beantwoord.

Op 5 december kwam de zaak voor de derde maal op de agenda van de Raad van Beheer, ditmaal als punt 7 [38]. De directeur gaf mededeling van mijn antwoord. Van de minister had hij andermaal niets ontvangen. De Raad werd ditmaal voorgezeten door ambassadeur Arthur Wauters, terwijl voorzitter Pierre Ryckmans vanuit New York een voor mij belangrijke brief had geschreven, waarin o.m. stond: « A mon avis la légèreté de M. Van Bilsen ne mérite pas de sanctions disciplinaires » [39].

De wnd. voorzitter Wauters wees er daarenboven nogmaals op dat de vrijheid van gedachten nauwlettend moest geëerbiedigd worden, dat alle Belgen deze vrijheid genieten, inbegrepen de professoren van het UNIVOG. Hij voegde eraan toe dat de Raad van Beheer mijn verklaringen van New York wel kon beoordelen maar dat hij niet bevoegd was sancties te treffen. Hij herinnerde er tevens aan dat het hoorde dat Van Bilsen persoonlijk zou gehoord worden, hetgeen nog steeds niet was gebeurd.

De voorzitter van de Academische Raad vatte vervolgens het gehele verloop van het incident samen. De minister had geschreven aan Van Bilsen om zijn afkeuring te doen kennen wegens kritiek in de Verenigde Staten geuit en hij had Van Bilsen medegedeeld dat hij het advies van de Raad van Beheer van het UNIVOG zou inwinnen alvorens maatregelen te treffen. Van Bilsen heeft ontvangst gemeld van dit schrijven en er zijn verwondering over uitgedrukt dat de minister schrijft zijn afkeuring te steunen op « allerlei echo's ».

De Raad van Beheer acht zich onvoldoende ingelicht, maar verkrijgt geen nadere gegevens van de minister, terwijl Van Bilsen de indruk verwekt zich met dilatoire argumenten en antwoorden te willen onttrekken aan de gestelde vragen.

Besloten werd aan Van Bilsen de precieze vraag te stellen, of hij het eens was met de inhoud van het Belga-bericht uit New York.

Daarna zal de Raad betrokkene desgevallend oproepen ten einde aan de voorzitter van de Raad uitleg te verstrekken. De Raad zal vervolgens de gedragingen van Van Bilsen goed- of afkeuren en zijn conclusies aan de minister meedelen. De minister zal in laatste instantie oordelen en eventueel sancties treffen, ... die niet tot de bevoegdheid van de Raad behoren.

Op 16 januari 1957 kwam het incident voor de laatste maal voor de Raad van Beheer. De Raad was nu in het bezit van de gevraagde gegevens hem door mij bezorgd, en hij besliste, na een nieuwe gedachtenwisseling, eenparig een advies aan de minister te laten toekomen:

> De Raad van Beheer betreurt en beschouwt als inopportuun dat een hoogleraar van het UNIVOG de indruk laat de standpunten van de anti-kolonialisten te verdedigen.

Daar het UNIVOG een staatsschool is, welke hoofdzakelijk tot doel heeft ambtenaren op te leiden, hetgeen herinnerd wordt in de memorie van toelichting van de wet van 4 mei 1949, is de Raad van mening dat het antikolonialisme onverenigbaar is met de doctrine aan het Instituut gedoceerd.

Hij is van oordeel dat de professoren van het UNIVOG die gebruik maken van hun persoonlijke vrijheid inzake koloniale politiek, bij deze gelegenheid zich niet mogen beroepen op hun academische titel van professor aan het Instituut.»

Nu was de zaak opnieuw bij de minister van Koloniën. Ik heb hem onmiddellijk een audiëntie gevraagd, maar niet gekregen. Wel ontving ik een brief, gedateerd van 22 februari, waarin de minister mij vroeg in de toekomst geen gebruik meer te maken van mijn titel van docent aan het UNIVOG «lorsque vous ferez encore usage de votre liberté personnelle d'expression en matière de politique coloniale» [4]. Mijn bedenkingen heb ik schriftelijk laten toekomen aan de minister, en ook aan de Raad van Beheer van het UNIVOG. Intussen was een nieuw en uitvoerig artikel «Pleidooi voor het Dertigjarenplan» verschenen in *De Gids op maatschappelijk gebied* (december 1956 en in februari 1957, kort voor de brief van minister Buisseret) in *La Revue nouvelle*.

Zoals reeds vermeld waren in de zomer 1956 in Congo de eerste twee politieke manifesten verschenen, eerst dat van *Conscience Africaine*, daarna de reactie daarop van de ABAKO. Beide documenten wezen op een keerpunt in de politieke evolutie van Congo. Hun betekenis in het perspectief van de emancipatie en dekolonisatie wordt door niemand meer betwist. De verzorgde taal en de gematigde toon van het — niettemin independentistisch — manifest van *Conscience Africaine* klonken meer «geruststellend», maar minder «authentiek» dan de radicale uitspraken, het gebrekkig Frans en de minder verzorgde structuur van het ABAKO-document. Dit laatste daarentegen was de spreekbuis van een goed aaneengesloten politiek bewustwordende nationalistische beweging, waarvan de invloed, maar niet het prestige, beperkt bleef tot het Bakongo-volk, dat door zijn ligging en door zijn invloed in Leopoldstad, een strategische positie bekleedde. Het manifest van *Conscience Africaine* had geen duidelijke aanhang, geen organisatie, maar het was dan weer gericht op geheel Congo, boven de etnische verscheidenheden. Men kan stellen dat het de weg geopend heeft voor de meer dan twee jaar later ontstane Mouvement National Congolais.

Persoonlijk kende ik niemand van de groep van *Conscience Africaine*, evenmin als van de ABAKO, op het ogenblik waarop deze manifesten werden geschreven. Vier of vijf medewerkers aan het manifest van *Conscience Africaine* hadden in maart van hetzelfde jaar een afdrukje toegestuurd gekregen van het artikel «Un plan de trente ans ...» en hetzelfde kan gezegd van enkele leden van de ABAKO. Gesteld dat de postdienst in Congo toen goed werkte, waaraan niet kan getwijfeld

worden, en dat de Sûreté congolaise geen briefwisseling onderschepte, hetgeen we niet met zekerheid weten, moet men dus aannemen dat beide groepen over het artikel kunnen beschikt hebben.

Een jaar na het plan-artikel van december 1955 verscheen, zoals hierboven vermeld, nogmaals in *De Gids op maatschappelijk gebied* een nieuwe bijdrage onder de titel « De ontvoogding van Kongo. Pleidooi voor het dertigjarenplan ». De franstalige versie verscheen in februari 1957 in de *Revue nouvelle*. Het is een uitvoerige (38 bladzijden-lange) grondige tekst, die wilde afrekenen met de kritiek op het voorstel van december 1955, en aangevuld werd met een strenge afkeuring van de « Belgische thesis » ten overstaan van de VN.

De publikatie van deze bijdrage in beide landstalen werd, meer nog dan de voorgaande, uitvoerig vermeld en besproken, soms overgenomen, in de pers van België en in die van Congo en Ruanda-Urundi.

Begin 1957 mocht men zeggen dat, vergeleken met een vijftal jaren tevoren, de koloniale vraagstukken — en het emancipatieprobleem — in België en in Afrika duidelijk meer in de belangstelling stonden. Ook het groeiend aantal aanwezigen bij spreekbeurten en de reacties van de toehoorders wezen in dezelfde richting. Men kan stellen dat het denken over de toekomst van Congo en Ruanda-Urundi nu in volle evolutie was.

Baron de Vleeschauwer die in 1952, toen het vraagstuk van de herziening van artikel 1 van de grondwet ter discussie lag, nog een erg stoere taal schreef : « Congo is Belgisch, Congo is van ons » [42], wijdde in 1957 een bladzijden-lange beschouwing aan het « dertigjarenplan » [43].

> M. Van Bilsen a mis en avant une série d'idées qui sont bonnes. Mais il les a accompagnées d'autres que je crois irréelles. ... Je considère comme une faute son essai d'énerver la Thèse belge devant les Nations Unies.

In de reeds geciteerde brochure van Paul Coppens schreef deze auteur in april 1956 :

> L'époque est révolue où nous pouvions nous contenter d'affirmer en de solennels discours, notre intention aussi sincère qu'apparemment platonique, d'abolir un jour la tutelle, l'émancipation de nos populations sous tutelle quand, à notre estime, sera parachevée notre œuvre civilisatrice (...). Avec les membres du C.E.P.S. nous croyons qu'il est indispensable et urgent que la Belgique définisse clairement le but lointain de sa politique coloniale [44].

In een positieve appreciatie van het geheel van de plan-artikelen [45] schreef Georges Rhodius in 1957 : « Constatons que l'unanimité existe pour estimer impossible l'intégration politique » (van Congo in België). Evenwel, noch Coppens, noch Rhodius, noch overigens J. Stengers [46], aanvaardden het vastleggen van de eindtermijn van het koloniaal stelsel, of zelfs tussenliggende in de tijd vastgelegde etappen. Maar, aldus Rhodius :

Tout le monde semble aujourd'hui d'accord en principe sur l'avenir du Congo : on reconnaît aux Congolais le droit à l'émancipation politique et chacun le souhaite dans l'union avec la Belgique.

Rhodius steunt vooral de dringende oproep voor een doortastende en ruime kadervorming. Hij schrijft (1957) dat hij als reserveofficier in Congo sedert meer dan 20 jaar Congolese gegradueerden heeft gekend die, zelfs zonder voortgezet onderwijs, uitstekende lagere officieren zouden geweest zijn, terwijl er intussen in het koloniaal leger militairen waren die humaniorastudies gedaan hadden en enkelen die aan de universiteit gestudeerd hadden, maar die toch niet in aanmerking kwamen voor bevordering tot onderluitenant. Hij begreep niet waarom er geen Opleidingscentrum was voor « des sous-lieutenants aux cadres congolais ».

Kortom, in 1957 groeide het inzicht, ook bij velen die het principe nog niet wilden aanvaarden van een termijn voor de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht of die de gesuggereerde maximumtermijn van 30 jaar te kort vonden, dat men zich niet eindeloos zou kunnen verschansen achter het vage beginsel dat Congo eerst dan zelfbestuur zou krijgen wanneer België zou oordelen dat het daarvoor de nodige kennis en rijpheid had bereikt.

In de loop van 1957 en 1958 werd de reeks van onze artikelen voortgezet en nam het aantal bladen waarin ze werden opgenomen nog toe. Er kwam zelfs een afspraak tot stand om bepaalde artikelen tegelijk te laten verschijnen in een hele reeks Belgische, Congolese en Ruanda-Urundi bladen, namelijk *La Relève*, *La Gauche*, *Témoignage chrétien*, *Congo* (Leopoldstad), en *Temps nouveaux d'Afrique* (Usumbura). Dat was het geval in augustus 1957 met « Amener les Africains en Belgique ». Naast talrijke artikelen in *La Relève* [47], werd weldra ook *De Maand* [48], vanaf begin 1958 een nieuwe Nederlandstalige tribune: « Persvrijheid en verkiezingen » in januari, « Het kolonialisme voorbij op losse schroeven » in mei. Ook in de *Revue nouvelle* werden de publikaties voortgezet met « Quatre années de politique coloniale » in het mei-nummer en « Essai d'un programme réaliste pour une politique africaine », in juni 1958.

Dit laatste artikel werd geschreven op voorstel van de *Revue nouvelle* tijdens de regeringscrisis tussen het einde van de regering Van Acker, met minister Buisseret op Koloniën, en de regering Eyskens met aanvankelijk minister Petillon op Afrikaanse Zaken. Minister Buisseret had de nadruk gelegd op integratie van Congo (« resserrer sans cesse les liens unissant la Belgique et ses territoires africains et y maintenir fermement nos droits et notre souveraineté », in de Senaat op 14 juni 1956), terwijl hij een jaar later, op 11 mei 1957 te Luik verklaarde dat

> dans la conception nationale belge le Congo n'est pas une terre conquise, c'est une terre belge dont les habitants ont en puissance tous les droits des Belges métropolitains, avec lesquels ils forment une vaste association.

Van de nieuwe regering werd verwacht dat ze eindelijk klare wijn zou schenken, een coherent dekolonisatiebeleid zou voorbereiden en dit ten laatste in oktober, naar aanleiding van de herdenking van de 50e verjaring van de annexatie door België van Leopold II's Onafhankelijke Kongostaat, zou afkondigen.

Het artikel «Essai d'un programme réaliste» bevatte weinig nieuwe elementen en was in zekere zin het laatste van een reeks, begonnen in 1954, en waarin gepleit werd voor een initiatief van regering en parlement betreffende een dekolonisatiebeleid dat inhoudelijk en qua tijdsperspectief duidelijk en aanvaardbaar zou zijn. Vanaf het najaar 1958 begon een nieuwe fase, die verband hield met de inmiddels ontstane contacten en afspraken met Afrikaanse evolués, en de daaruit voortvloeiende adviestaken.

De voorstellen voor een nieuw Afrikabeleid, die het voorwerp hebben uitgemaakt van ontelbare artikelen verschenen in een twaalftal bladen en tijdschriften, van 1954 tot juni 1958, en in vele tientallen spreekbeurten in geheel België en zelfs de omliggende landen, waren gestructureerd rond een vijftal pijlers. De eerste en meest dringende van deze hoofdmotieven betrof de vorming, voor een groot deel in België, voor het overige in Afrika, van duizenden Afrikaanse kaders, voor de administratie, het leger, het gerecht, de handel, de openbare diensten, de buitenlandse relaties, en *last but not least* voor de politieke functies. Gezien het gebrek aan voldoende kandidaten met regelmatig middelbare studiën, moest dergelijke kadervorming, wilde ze tijdig en massaal worden doorgedreven, geschieden in speciale instellingen, aangepast aan het ontwikkelingspeil van de kandidaten en aan de beoogde doelen. Voor de oprichting van dergelijke vormingscentra kon men zich laten inspireren door de volksuniversiteiten, of, zoals G. Rhodius schreef, de scholen voor hulp-onderluitenanten die tijdens de eerste wereldoorlog achter het front waren tot stand gekomen.

Hoe moet men de verblindheid en de versteendheid verklaren van de hoge koloniale administratie te Brussel en in Afrika, en de onverschilligheid en onachtzaamheid van de opeenvolgende regeringen, waarvan de woordvoerders herhaalden dat Congo en Ruanda-Urundi zelfbestuur en afrikanisatie zouden krijgen zodra de bevolking daarvoor rijp zou geworden zijn en bekwame kaders zou tellen, terwijl hoegenaamd niet het nodige werd gedaan om de grote bestaande leemte op te vullen, en toch duidelijk was dat men geen tijd mocht verbezen? Kostbare jaren werden aldus zinloos verspild.

Niemand voorzag in 1955 dat Congo in 1960 onafhankelijk zou worden maar indien men vanaf de jaren '56-'57 ten minste een programma van aangepaste versnelde kadervorming had doorgevoerd met beroep op de bestgeplaatste elementen, zou het land er toch oneindig veel beter hebben voorgestaan op 30 juni '60. En met een beter evenwicht tussen het platte land en de stedelijke centra.

De tweede, eveneens fundamentele pijler van het voorstel was dat een nationale consensus in België zou nagestreefd worden over een nieuw Afrikaans beleid. Het voorstel, de oproep gericht tot regering en parlement, was dat men het precedent zou navolgen van het reeds genoemde Centrum van onderzoek voor de nationale oplossing van de maatschappelijke, politieke en rechtskundige vraagstukken in de Vlaamse en Waalse gewesten (beter gekend onder de benaming Harmel-centrum), en een tijdelijk «centrum» zou oprichten in de schoot waarvan men een emancipatiebeleid zou uitwerken of ten minste de hoofdlijnen ervan.

Aan dit voorstel werd noch door de regering, noch in het Parlement de allerminste aandacht besteed, tot in juli 1958 minister Petillon zijn beperkte werkgroep heeft ingesteld, die pas na de zomervakantie in werking trad en vervolgens op drie maanden klaar kwam, terwijl niet was ingegaan op de eis van de Congolese evolués, bij de beraadslaging betrokken te worden. *Too little and too late?*

Het derde en in zekere zin meest centrale element van ons voorstel, tevens het meest omstreden punt, betrof het bepalen van de einddatum van de kolonisatie.

Men mag zeggen dat er in België vanaf de tweede helft van 1956, een latente consensus aanwezig was over het feit dat (vroeg of laat) de bevolking van Congo het zelfbeschikkingsrecht zou mogen uitoefenen. Alle verantwoordelijke bewindslieden verklaarden dat Congo zou mogen beslissen hoe de afhankelijkheid ten opzichte van België zou dienen herschikt te worden. Er groeide tevens een consensus over de verdere stap: dat de bevolking van Congo ook zou mogen beslissen een soevereine staat te worden, die alleen nog vrijwillig aangegane en op voet van totale gelijkheid genegocieerde banden met België zou hebben.

Met het oog daarop zou een dekolonisatieplan onontbeerlijk zijn. In strijd met een zekere logica was naar mijn mening de eerste en voorafgaandelijke vraag die van de einddatum. Dit was immers een politieke, geen technische aangelegenheid. De einddatum van het dekolonisatieproces, die men de datum van de onafhankelijkheid zou kunnen genoemd hebben, of in diplomatieke bewoordingen de datum van de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht, moest immers de sleutel zijn van het plan. Enerzijds had men tijd — eigenlijk veel tijd — nodig om de

achterstand inzake kadervorming en democratische ervaring in te lopen. Anderzijds groeide in de wereld, en in de school van de vertegenwoordigende organen van de internationale gemeenschap, het wassend tij van het antikolonialisme. Dat Afrika niet zou « gespaard » blijven van wat in Azië was gebeurd, wist men nu ook sedert Bandoeng en de dekolonisatie van Marokko, Tunesië, om van Libië niet te spreken, noch van het uitbreken van de Algerijnse bevrijdingsoorlog.

Als eindpunt voor de dekolonisatie van Congo kwam het er dan ook op aan een datum te bepalen die aanvaardbaar was voor alle partijen en voldoende tijd liet voor de uitbouw van een emancipatieplan, een meer technisch plan. In 1954 was er nog geen duidelijke ontvoogdingsdruk waar te nemen in Congo. Men kon stellen dat men er toen nog de handen vrij had. In België lag de situatie anders, en moest men de voorkeur geven aan de verst afgelegen, maar toch aanvaardbare datum. Zo is het voorstel ontstaan dat die eindtermijn niet later mocht zijn dan 30 jaar, en dat het niet wijs zou zijn vanwege de Belgische regering een nog verder afliggende datum vast en voor te stellen. Dertig jaar was de periode van de Amerikaanse belofte aan de Filippijnen (1916-46). 25 jaar was een gangbaar begrip in de Voogdijraad van de VN voor Ruanda-Urundi en Oost-Afrika. Men kon er dus alle belang bij gehad hebben 25 jaar voor te stellen, maar het was aan de regering de einddatum te bepalen, niet aan mij die precies suggereerde die taak aan een door het Parlement ingestelde commissie of centrum toe te vertrouwen.

De functie van de einddatum bestond erin het vertrouwen te herstellen en te bewaren. Dat is een politieke (geen technische) functie. Het was dan ook mogelijk dat de aanvankelijk aanvaarde einddatum later toch betwist zou worden door aanzienlijke politieke en opinie-krachten, en eventueel — ten einde zijn vertrouwenwekkende functie te kunnen blijven vervullen — het voorwerp zou moeten uitmaken van nieuwe besprekingen en van een verkorting. De nieuwe datum zou dan dezelfde vertrouwenwekkende functie krijgen, en het dekolonisatieplan, met zijn technische etappen, zou dan moeten aangepast worden.

De politiek van de genegocieerde einddatum moest de toestand van onbetrouwbaarheid omkeren, waarin volgens de Belgische verantwoordelijken het zelfbeschikkingsrecht zou worden uitgeoefend, zodra, naar het oordeel van België-Congo, daarvoor « rijp » zou zijn. De techniek van de vaststaande eindtermijn was hoegenaamd niet nieuw. Het meest nabije voorbeeld was dat van de tienjaren voogdijovereenkomst tussen de VN en Italië over het vroegere Italiaans Somaliland, dat door alle partijen met geestdrift en loyaal werd nageleefd en stipt toegepast. Het Somaliland-plan heeft een achterlijk en diep tussen nomadenstammen verdeeld koloniaal gebied ontwikkeld tot een zelfbesturend goed aaneengesloten land, met degelijke — op die korte jaren opgeleide — kaders.

Het recentste voorbeeld van een timing voor de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht is het akkoord van 1988 betreffende het Frans koloniaal gebied Nieuw-Caledonië waarvan de bevolking in 1998 het zelfbeschikkingsrecht zal uitoefenen, en waar intussen Frankrijk zeer belangrijke investeringen belooft te doen om de autochtone bevolking en hun gebied te ontwikkelen.

De vierde pijler van ons voorstel was beroep op en samenwerking met de Verenigde Naties. Ook dat was een constante in de lange reeks publikaties en spreekbeurten, en een essentieel element van het emancipatieplan.

Het zou utopisch geweest zijn voor te stellen dat België voor Congo een volgdl overeenkomst zou genegocieerd hebben met de VN, zoals het handvest van San Francisco als mogelijkheid voorziet. Maar was het onredelijk en onmogelijk van onze regering en parlement te verwachten dat een dekolonisatiebeleid werd nagestreefd berustend op de voorziene termijnen, met UNO-bezoekscommissies, UNO-medewerking bij de kadervorming, medewerking van de gespecialiseerde internationale instellingen en om in van de Wereldbank aan een groots ontwikkelingsplan? En zou een dergelijk beleid niet gewaardeerd zijn geworden zowel door de Congolese bevolking als door de internationale gemeenschap en de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties?

De vijfde pijler van het dekolonisatie-concept betreft de sociale en economische ontwikkeling. Ontwikkeling gaat steeds gepaard met hogere en stijgende eisen en met groeiend ongeduld van diegenen die nieuwe verwachtingen koesteren. Een goed dekolonisatieplan moest gepaard gaan met een groeiende en aanzienlijke inzet van publieke middelen vanwege de koloniale mogendheid. Wellicht was België te klein en te zwak (of niet bereid?) om de prijs van een goede en krachtige dekolonisatie te betalen, of om die prijs alleen te betalen, zonder beroep te doen op de internationale gemeenschap en meteen een zekere controle te aanvaarden. Vele commentatoren en auteurs hebben het «30-jarenplan» globaal of terloops beoordeeld of besproken [49]. Slechts bij twee ervan blijven we kort stilstaan.

Michel de Schrevel in zijn werk «Les Forces politiques de la décolonisation congolaise jusqu'à la veille de l'Indépendance» [50] gaat uitvoerig in, niet al een op het meest gekende plan artikel, verschenen in december 1955, maar op het geheel van een 15-tal geschriften gepubliceerd in diverse tijdschriften, van *Zaïre* in het voorjaar 1950 tot *De Maand* in oktober 1959, en waarin hij de draad, de evolutie en de eenheid van conceptie naspeurt, de inhoud globaal ontleedt en de invloed evalueert.

Terecht schrijft hij dat de vrij verspreide mening dat de manifesten van *Conscience Africaine* en van de ABAKO het elf door mij waren

geïnspireerd, een mythe was — « le mythe Van Bilsen ». « Son influence sur l'équipe de *Conscience Africaine* fut en quelque sorte accidentelle. Il en fut le premier surpris... » schrijft de Schrevel. Zoals hoger reeds gezegd kende ik in 1956 inderdaad niemand van de auteurs van *Conscience Africaine* en niemand van de leiders van de ABAKO. De invloed was nochtans reeël en onbetwistbaar, maar louter passief.

De Schrevel schrijft verder, eveneens terecht, dat over het algemeen de voorgestelde opvattingen goed onthaald werden, hetgeen natuurlijk niet betekent dat iedereen het met al mijn voorstellen eens was, maar dat deze suggesties meestal positief werden bejegend en tot nadenken en discussie aanleiding gaven. Ook in de voornaamste in Congo en Ruanda-Urundi verschijnende bladen was het onthaal positief.

Waar de Schrevel het eveneens bij het rechte eind heeft, is waar hij vaststelt dat in België en in Congo beperkte maar zeer invloedrijke kringen de voorgestelde oriëntering van het Afrikaanse beleid hardnekkig verwierpen, en een gelegenheid zochten om de auteur ervan het zwijgen op te leggen.

> Le drame de M. Van Bilsen était que ses écrits n'alimentèrent point en temps voulu les réflexions des milieux politiques belges. Ils y restèrent pratiquement sans écho jusqu'au jour où l'on enregistra à la lecture des manifestes congolais de 1956 une influence du professeur sur certains groupes d'évolués. A partir de ce moment-là certains milieux lui déclarèrent une guerre ouverte. Il fut considéré comme l'homme à abattre... L'occasion de cette véritable « cabale » — dans laquelle furent mêlés les plus hautes personnalités politiques de la Belgique — fut la publication d'une interview accordée par M. Van Bilsen à un journaliste de l'Agence Belga, alors qu'il était aux États-Unis pour participer à un séminaire international à l'Université de Harvard.

Zoals de Schrevel schrijft wist *Indussa-Letter* [51], een te New York opgestelde (franstalige) nieuwsbrief van de groep van de Société Générale, daarenboven mede te delen dat « M. Van Bilsen avait exposé ses vues à plusieurs membres du Secrétariat des Nations Unies » [52]. Dat moest klinken als een misdrijf... In feite kende ik een aantal internationale ambtenaren bij de UNO te New York, en waren zij op de hoogte van mijn publikaties. Vanzelfsprekend hebben we herhaalde malen gesproken over de ontwikkeling en problemen in Ruanda-Urundi en Congo.

De Schrevel schrijft voorts — nogmaals terecht — dat

> entre 1954 et '56 M. Van Bilsen n'a pas d'abord écrit pour les Congolais

maar dat ik in de eerste plaats de Belgische politieke klasse wilde bereiken en dat

> c'est à cette maturation de ses compatriotes que M. Van Bilsen allait désormais s'attacher. A partir de cette date en effet il multiplie publications et conférences pour diffuser ses idées sans cesse précisées et nuancées [53].

Twee dingen konden, aldus de Schrevel, de Belgische bewindsleden niet aanvaarden, namelijk de vaststelling van een einddatum voor de dekolonisatie en de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht, en de kritiek op de « Belgische thesis » in de UNO.

De, naar mijn oordeel, meest boeiende en oorspronkelijke analyse van het « 30-jarenplan »-voorstel werd geschreven door Ruddy Doom [54].

Doom besefte dat de dekolonisatieperiode, d.i. de overgang naar zelfbestuur, vanzelfsprekend gepaard gaat met groeiende vrijheid van pers en vereniging, met nieuwe politieke eisen en competitie, met tevens sociale eisen (vakbonden, looneisen, arbeidsvoorwaarden ...).

> Zelfs indien de trusts de nodige soepelheid zouden betonen om zaken als hogere lonen en betere arbeidsvoorwaarden op te vangen zouden ze inzake de kern van de problematiek, met name de Kongolese produktie voor de Kongolezen ... een probleem dat vroeg of laat op de agenda moet komen ... nu eenmaal niet tot een overeenkomst kunnen komen.

Dooms voornaamste kritiek is dat het plan voorstel zich op « een louter politiek domein » situeert en de zwakheid van de economische zijde ervan « een tekortkoming is ». Zoals hij heeft onderstreept is immers de « grondslag van de koloniale expansie in wezen een economisch gebeuren », ook in Congo.

Doom:

> Het plan voorziet in een progressieve overheveling van de macht van de blanke administratie naar een zwarte regering, zonder echter de economische overgave te behandelen. Zelfs wanneer in het beste geval de Congolezen een planmatige politieke machtsovername hadden gedaan, bleven ze beroofd van de reële machtspijler die hun gezag diende te funderen: de economische macht.

En verder: « Een louter politieke machtsovername houdt het gevaar in van een marionettenregering ». Doom voegde hier terecht aan toe: « de auteur van het plan heeft (...) veiligheidshalve daarop weinig zinspelingen gemaakt, om de economische kringen niet voor het hoofd te stoten ».

Ook in mijn opvatting — hoeft het gezegd? — moest het plan (dat ik niet heb uitgewerkt: ik heb alleen maar voorgesteld dat de Belgische overheid een ontwerp zou maken, dat aan bepaalde vereisten zou beantwoorden) een sociale en economische dimensie hebben, en moest die het politiek ontvoogdingsverloop schragen. Het was onontbeerlijk dat een politiek dekolonisatiebeleid gepaard ging met een ontwikkelingsplan dat helemaal in het teken zou staan van de nationale belangen van de bevolking van het betrokken land, van al de geledingen ervan en niet alleen van de stedelingen, en dat dergelijk ontwikkelingsbeleid een zeer zware financiële inspanning zou vergen van de regering (en de begroting)

van de koloniserende mogendheid. In zijn afscheidsconferentie van juli 1946 had Pierre Ryckmans reeds de nadruk gelegd op de verantwoordelijkheid van de koloniale mogendheden, en verwezen naar de voorbeelden van Groot Brittannië (Colonial Welfare and Development Fund, gefinancierd door Britse belastingsgelden) en Frankrijk (FIDES). Eens de politieke ontvoogding op gang zou gekomen zijn, zo dacht ik, moet de economische wel volgen, mede onder druk van de betrokken bevolking. Een stevige sociaal-economische (maar nationale) ontwikkeling is de prijs van een evenwichtige dekolonisatie. Overigens werd, terecht, de politieke Ronde Tafel-conferentie van januari-februari 1960 gevolgd door een economische.

Hetgeen echter op de Ronde Tafel-conferentie ontbrak, was een onderhandeling over een overgangsperiode. Waarom, zal vroeg of laat moeten blijken.

« Wat Congo nog ettelijke jaren nodig heeft (aldus nog Doom) is een maximale aanwending van alle beschikbare middelen om de binnenlandse investeringen te stimuleren ». Volgens Doom heeft België in 1960 aanvaard de koloniale administratie te likwideren, maar wilde men « te allen prijze het economisch zeggenschap behouden ».

De stroomversnelling

De bijdrage « Essai de programme réaliste pour une politique africaine » was, zoals reeds vermeld, in zekere zin de laatste van een lange reeks (1954-1958), die een geheel vormt. Tijdens de tweede helft van 1958 is er dan een versnellingsproces ingetreden, waarop het aarzelend Belgisch beleid niet was voorbereid.

Men had in ons land hoegenaamd geen aandacht besteed aan de Bandoeng-conferentie en het opstarten van een Afro-Aziatische beweging, evenmin aan de weerklank van de bevrijdingsoorlog van Algerije die in november 1954 was begonnen, noch aan de onafhankelijkheid van Marokko en Tunesië in 1955 (want Zwart-Afrika was toch Noord-Afrika niet !), noch aan die van Soedan — dat nochtans aan Congo grenst — noch aan de politieke weerslag van de hervormingen door de wet Defferre in Frans Zwart-Afrika en Madagascar ingevoerd. Na de nationalisatie van het Suez-kanaal die het prestige van Nasser, ook als leider van de Afro-Aziatische beweging, ten goede kwam sprak men over het gevaar dat uit Caïro kwam. In 1957 werd de Gold Coast (Ghana) onafhankelijk als eerste zwarte Staat bezuiden de Sahara. Men mag stellen dat de bekwame en prestigieuze figuur van Kwame Nkrumah, kampioen van het pan-afrikanisme, de jonge nationalistische bewegingen in Oost-, Midden- en Centraal-Afrika uit hun isolement heeft gehaald en een politieke Afrikaanse solidariteit heeft op gang gebracht [55].

Nu kon men niet meer voorbijgaan aan de evidentie dat de wereldwijde dekolonisatiebeweging ook Zwart Afrika had bereikt. Vanuit een Belgisch en Congolees gezichtspunt kwam de grote klap in 1958, met de wereldtentoonstelling te Brussel waar miljoenen mensen zouden doorstromen, van april tot oktober, uit alle hoeken van België en ook uit alle hoeken van de wereld. In de opvallend groots opgevatte koloniale paviljoenen waren honderden Congolezen, Ruandezen, Barundi, sommigen met vrouw en kinderen, ofwel tewerkgesteld of kwamen er als bezoekers. Ze ontdekten de wereld, en ze ontdekten elkander en zichzelve als landgenoten.

In september, tijdens de Expo-maanden had de Gaulle's referendum plaats, niet alleen in Frankrijk, maar ook in de «territoires d'outre-mer». Brazzaville was een van de plaatsen waar de Gaulle het woord had gevoerd en de bevolking de keuze gelaten tussen onmiddellijke totale onafhankelijkheid, of toetreden tot een Communauté franco-africaine (of nog het *statu quo* van het statuut van TOM). Ook dat was een teken aan de wand dat de dekolonisatie Midden-Afrika had bereikt [56].

De koloniale paviljoenen van de Expo, showrooms van een triomfalistisch kolonialisme, speelden tevens een rol van nationale katalysator voor de Congolezen, en, van hun kant, voor de Ruandezen en de Barundi. Zij leerden hun eigen land zien in de spiegel van de wereld, doorheen duizenden contacten met Belgen en vreemdelingen.

Tijdens de Expo-maanden is de Marzorati-groep bijzonder actief geweest. Mede dank zij de Afrikaanse leden van de groep, werd kennis gemaakt in de Expo-hallen, en na de dagtaak in het gemeenschappelijk onderkomen, het CAPA te Tervuren, met de aldaar tijdelijk residerende Congolezen, Ruandezen en Barundi. Voor mij was het een eerste contact met verantwoordelijken van *Conscience Africaine*, waaronder Joseph Ngalula, met ABAKO-leden, Matota, het echtpaar Marcel en Adele Ntete, de Langalas, de Diomis, en vele tientallen anderen uit alle gewesten van Congo en van Ruanda-Urundi. We hadden dagelijkse gesprekken, over de belevenissen van de dag in de Expo, over hun studies en plannen, of nog vergaderingen waar bepaalde onderwerpen werden ingeleid door bevoegde personen en besproken, zoals federalisme, de structuren van de Commonwealth, van de Union française voor het referendum, en van de Communauté daarna, over de conceptie van de Britse Ronde Tafel-conferenties, over coöperatieven (ik herinner me een uiteenzetting van Ernest Glinne). Ook organiseerden we uitstappen naar de Ardennen of de Limburgse Kempen en het toen pas geopende openluchtmuseum van Bokrijk waar ons groepje werd begeleid door gouverneur Roppe. Er werden afspraken gemaakt met Belgische regerings- en parlementsleden. Op uitnodiging van diverse organisaties

werden spreekbeurten ingericht, o.m. voor J. Malula, toen parochiepastoor, later kardinaal.

Misschien heeft de Expo-ervaring bijgedragen tot de oprichting te Leopoldstad, in oktober, van de MNC (de Mouvement National Congolais), waarvan het eerste gebaar was te eisen dat Congolezen zouden worden opgenomen in de door minister Petillon opgerichte werkgroep ter voorbereiding van de regeringsverklaring over het Belgisch Congobeleid.

Het jaar 1958 eindigde met de Afrikaanse volkerenconferentie te Accra, waar drie representatieve Congolezen hebben aan deelgenomen: Lumumba, inmiddels voorzitter van de MNC, Ngalula, hoofdredacteur van *Conscience Africaine*, en Gaston Diomi, van het centraal comité van de ABAKO [57].

Intussen was te Brussel de 50e verjaring van de aanhechting door België van Leopold's Onafhankelijke Kongostaat herdacht zonder de sedert lang verwachte beleidsverklaring. In de regeringsverklaring van 18 november (Van Hemelrijck had Petillon opgevolgd als minister) verklaarde Premier Eyskens: « De aard van de toekomstige betrekkingen tussen het moederland en Kongo zal in een nabije toekomst moeten bepaald worden ».

De drie-partijen-studiegroep, onder het driemanschap Buisseret, Housiaux, De Schryver, kwam tegen Kerstmis klaar met zijn verslag [58]. Dit laatste was een blauwdruk van een geleidelijke ontwikkeling naar binnenlandse autonomie.

> Au terme de l'évolution la Belgique offrira aux habitants du Congo le choix qu'ils pourront exercer en toute liberté entre l'indépendance complète impliquant la séparation d'avec la Belgique, et une association dont les termes seront délibérés par les représentants qualifiés des deux communautés ... Les représentants actuels de la Belgique espèrent qu'une association librement consentie se réalisera (Rapport, p. 29).

Zodra minister Van Hemelrijck in dienst was getreden had ik hem een onderhoud gevraagd om te pleiten voor een onmiddellijke en krachtige politiek van kadervorming. De minister was koel en afwijzend.

Het publikatie- en spreekbeurtenwerk was intussen niet stilgevallen. Ook doorheen 1958 waren regelmatig bijdragen verschenen in *De Maand*, *La Relève*, *La Revue nouvelle* e.a. [59], terwijl ook de kalender van spreekbeurten steeds drukker werd. Geschriften en spreekbeurten kregen nu een meer polemische toon, hoewel er toch ook sporadische contacten waren met leden van de regering. Zo ontbood Arthur Gilson, toen minister van Defensie, mij op een ijsgladde zondagmorgen, tussen 5 januari 1959 en de datum van de regeringsverklaring, bij hem thuis, Paul Chansonlaan te Elsene. De minister liet mij een ontwerp-regeringsverklaring lezen. Ik heb er de nadruk op gelegd dat de

verklaring haar doel zou missen, tenzij benevens de belofte van onafhankelijkheid, er een datum in stond.

Onmiddellijk na de regeringsverklaring, op 14 januari, heb ik dan het kritische artikel geschreven, dat voor titel draagt «La Déclaration tardive». De redactie van *La Relève* was echter niet bereid het stuk op te nemen. Zij was van oordeel dat nu eenieder zich achter de regering moest scharen. Ik heb het stuk vervolgens aan *La Gauche* aangeboden, waar het evenmin werd opgenomen, maar voor een andere reden, namelijk omdat ik in de tekst wees op de betekenis van de oproep van de Koning, die aan de regeringsverklaring was voorafgegaan. Na overleg met *La Gauche* is het artikel uiteindelijk op 31 januari toch verschenen, maar begeleid door een redactionele nota:

> Nous nous séparons de lui dans son appréciation du message royal et nous le mettons en garde ... contre le mirage d'un «Etat Indépendant du Congo» habilement évoqué par certains milieux de la haute finance de même que par ceux de Laeken.

Onder invloed van de gebeurtenissen van januari was de aandacht sterk op Congo gevestigd. Ook volgden artikelen en vooral spreekbeurten elkander in versneld tempo op, terwijl de commentaren in de pers ook aandachtiger en veelvuldiger werden. Het jaar begon met een voor mij belangrijke spreekbeurt voor de «section de droit colonial et maritime» van de «Conférence du Jeune Barreau» te Brussel, voorgezeten door Anne-Marie Storrer. Toevallig viel deze conferentie tussen de data van de onlusten te Leopoldstad, en de regeringsverklaring van 13 januari, hetgeen vermoedelijk het groot aantal toehoorders verklaart.

Nog in januari een, volgens de pers eveneens «buitengewoon druk bijgewoonde» spreekbeurt in de Handelsbeurs te Antwerpen, ingericht door de studenten van de Rijkshandelshogeschool.

Voorts was er een spreekbeurt voor «Le Libre Examen», en een andere, eveneens te Brussel, voor «Présence Africaine» alsmede een aantal spreekbeurten in het nabije buitenland, namelijk in Nederland, te Londen, te Oxford (Institute for Commonwealth Studies), en in de Bondsrepubliek: voor de «Evangelische Akademie» [64] van Loccum, en aan de Universiteit te Hamburg. Het jaar werd besloten met een nieuwe spreekbeurt voor «Le Libre Examen», op 8 december.

Onder de publikaties van 1959 citeren we nog «The Belgian Congo, the growth of nationalism», in de brochurenreeks van «The Sword of the Spirit» (London), en voorts verscheen de tekst van de conferentie van Loccum in de twee tijdschriften van de Lutherischer Weltbund [61]. De tekst van de conferentie voor de «Jeune Barreau» verscheen in het februarinummer van de *Revue générale belge* [62]. Nog in februari bracht *De Maand* een bijdrage «Het Kongobeleid op nieuwe banen», en op 21 maart publiceerde *La Relève* «Une politique de mouvement» [63].

Op 8 januari had de Kamer van Volksvertegenwoordigers een enquête-commissie opgericht over de onlusten van Leopoldstad. Begin maart was de commissie klaar met haar verslag, waarvan het hoofdstuk II was opgesteld door volksvertegenwoordiger en oud-minister van Binnenlandse Zaken Maurice Brasseur, met als onderwerp het relaas van de gebeurtenissen van 4 en 5 januari tot aan het begin van de militaire interventie (64). Kort na de terugkeer in België van de commissieleden, had ik op zijn verzoek een uitvoerig gesprek met volksvertegenwoordiger M. Brasseur, die mij wilde spreken over de « subversieve rol » die mij door de « Sûreté congolaise » werd toegeschreven. De beschuldiging luidde dat ik een overvloed van brieven schreef aan Congolezen (die ik op de Expo te Brussel had leren kennen) en dat de inhoud van die brieven vermoedelijk mede oorzaak was van de heersende opwinding. Eigenlijk had men hem geen brieven getoond (ik veronderstel dat ook de Sûreté niet zonder zware vermoedens het briefgeheim mocht schenden). Van die dag af onderhield ik vriendschappelijke relaties met Maurice Brasseur.

Heel anders verliep de audiëntie bij minister Van Hemelrijck, die mij op 27 februari in zijn cabinet op het Koningsplein ontboden had. Het onderwerp was hetzelfde. Ik schreef veel brieven aan Congolezen. Had de minister een van die brieven kunnen lezen? Dat had hij niet, maar hij las passussen voor uit een Franstalige brief die hij toeschreef aan de gouverneur-generaal (Hendrik Cornelis). De minister sloeg onmiddellijk een hoge en heftige toon aan, en ik heb hem op die weg gevolgd. Hoewel ik een zekere bewondering had voor M. Van Hemelrijck, die reeds dateerde uit de jaren van mijn advocatenstage, toen hij een van de spilfiguren was van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Brusselse balie, werd het incident, ook later, nooit bijgelegd (65).

Opvliegend, maar moedig en kranig, had minister Van Hemelrijck, tijdens zijn volgende reis naar Leopoldstad, de gearresteerde ABAKO-leiders vrijgelaten en aan drie van hen aangeboden hem naar België te vergezellen, voor wat men zou kunnen noemen een afkoelingsperiode. Het waren Joseph Kasa-Vubu, Simon Nzeza en Daniel Kanza. Zij waren volgaarne op het voorstel van de minister ingegaan, en werden te Brussel ondergebracht in een appartement aan de Marie-Louiza-square. Dat ze vrij waren in hun bewegingen blijkt uit het feit dat ik ze dagelijks ben gaan opzoeken, en voor hen een reeks uitstappen heb georganiseerd, zonder ooit hierover contact te nemen met het cabinet van de minister of zijn diensten. Een van die uitstappen was naar Vresse, in het landgoed van oud-minister M. Brasseur, aan de oever van de Semois. We werden uitstekend ontvangen en hadden er lange gesprekken, over de streek, en over de politieke toestand in Congo.

Enkele weken na de terugkeer van de drie ABAKO-leiders naar hun land, verscheen op zijn beurt Patrice Lumumba op het secretariaat van de Marzorati-groep. Hij vroeg aan ons, zoals aan andere vrienden en kennissen, hem te helpen contact te krijgen met Belgische politieke en andere middens. Anderen zorgden voor een spreekbeurt ingericht in de U.L.B. door Le Libre Examen, terwijl wij in de aula van de Gentse Rijksuniversiteit en daarna in de Antwerpse Rijkshandelshogeschool memorabele vergaderingen belegden, met Lumumba als spreker, bijgestaan in het debat door Mobutu. Tenslotte was Lumumba ook de vedette van een van de wekelijkse vergaderingen van *La Relève*, toevallig ten huize van François Persoons, de sindsdien overleden burgemeester van Sint-Pieters-Woluwe, en oud-volksvertegenwoordiger. Lumumba deelde ons voorts mede dat voortaan Mobutu zijn permanent vertegenwoordiger in België zou zijn.

Toen minister Van Hemelrijck ontslag nam, was ik op reis in Afrika, met speciale belangstelling voor kadervorming. De reis liep over Addis-Abeba, Djibouti, Aden, Hargeisa (Brits Somaliland), Mogadiscio, Nairobi, Dar-es-Salaam, Zanzibar, Tananarivo, Salisbury, Lusaka (66).

De terugweg liep over Elisabethstad en Stanleystad. In het latere Lubumbashi heb ik een aantal bekenden en vrienden weergezien, in de eerste plaats Antoine Rubbens, voorts Gabriel Kitenge van de Union Congolaise, Tshiswaka, een gewezen lid van de Marzorati-groep, de MNC-leiders Augustin Ngongo en Tumba e.a. Op raad van Antoine Rubbens, van wie ik vernam dat minister De Schryver Van Hemelrijck had opgevolgd, besloot ik een omweg te maken langs Leopoldstad, en er een bezoek te brengen aan de ABAKO-leiders.

Te Kinshasa, waar ik drie dagen verbleven heb, had ik lange gesprekken met J. Kasa-Vubu op een geheime plaats, ergens in de richting van Kimuenza, ver in de inlandse wijken. De leider van de ABAKO was omringd door een klein aantal medewerkers. We hadden een gedachtenwisseling over de politieke toestand na de wisseling van minister van Koloniën. Mijn standpunt was dat er verder moest aangedrongen worden op rechtstreekse onderhandelingen (of raadplegingen) tussen de Belgische regering, liefst te Brussel, en de leiders van de Congolese politieke partijen; dat, met het oog op dat overleg, het van het grootste belang was een zo breed mogelijk Congolese coalitie tot stand te brengen, met andere nationale en regionale partijen; dat het geraadzaam was de mogelijkheid te overwegen om informatieve contacten tot stand te brengen met de UNO, ten einde de Congolese standpunten en toestanden te doen kennen, en hulp en steun te zoeken; en — vooral — dat een voldoende lange overgangsperiode onontbeerlijk was, tussen de koloniale status en de onafhankelijkheid, en dat daarom de vaststelling van de datum van de onafhankelijkheid het belangrijkste

was immers op die voorwaarde kon men bij de komende onderhandelingen tijd toekennen in ruil voor een aanvaardbare vaste datum. De discussie week spoedig af, maar toch was er een consensus om eventueel een overgangsperiode van 5 jaar te aanvaarden, op voorwaarde dat (van het standpunt van de ABAKO uit gezien) het ABAKO-gebied en eventueel andere gewesten reeds onmiddellijk « de onafhankelijkheid » verwierven. Het bleek dat over de inhoud van die autonomie, over de bevoegdheidsverdeling kon onderhandeld worden.

Benevens de voorzitter van ABAKO, ontmoette ik G. Diomi, Nzeza, Langa, Matota, Jean Loya e.a. van de ABAKO-top, en voorts J. Ileo, J. Ngalula, G. Makoso, en — hoewel heel vluchtig — P. Lumumba. Ook Max Bastin, toen hoofdredacteur van de *Courrier d'Afrique*, Jean Brück van het A.C.W., Anne Evrard en haar man Guy Spitaels, van de U.L.B., Lucien De Groote van de PSC-CVP.

In België teruggekeerd heb ik een lid van de regering op de hoogte gebracht van de mogelijkheid met de Congolese politieke leiders te praten over een 5-jarige overgangsperiode, mits de datum van de onafhankelijkheid aanvaardbaar was en gegarandeerd (b.v. door de UNO), en mits een ruime vorm van autonomie onmiddellijk werd toegekend aan die regio's die zulks wensten, in de eerste plaats de Beneden-Congo. Ik werd onmiddellijk doorverwezen naar minister De Schryver en had in de tuin van zijn buitenverblijf te Belsele een uitvoerig gesprek met hem. Deze voelde echter niets voor een voorstel dat in zijn ogen ondemocratisch was zonder voorafgaandelijke verkiezingen (67).

Daarna heb ik het artikel geschreven « Au Congo il faut négocier la détente », verschenen in *La Relève* van 10 oktober, in de hoop de aangekondigde verklaring van de minister van 16 oktober te beïnvloeden. Publikaties en spreekbeurten werden inmiddels voortgezet. In *La Relève* van 31 oktober verscheen « Après le message de M. De Schryver » (68), en op 11 november « La Querelle du colloque et de la Table Ronde », waarin andermaal werd gepleit voor een Ronde Tafelconferentie, te Brussel, met regering en parlement.

In *De Maand* van november, « De Kongopolitiek vastgelopen? », waarin ook stelling genomen werd tegenover het uitvoerig artikel van Prof. J. Stengers in *Le Flambeau* verschenen onder de titel « Notre nouvelle politique congolaise » (69).

Zo komen we in januari 1960. Op de vooravond van de RTC behoorde ik tot diegenen die tijdens de druk bijgewoonde informele vergadering van de Congolese afgevaardigden en hun adviseurs, open en met overtuiging heb gepleit voor een « Front commun » dat van bij de opening van de conferentie het initiatief zou nemen en vragen dat voor alle andere punten van de agenda, het statuut van de conferentie en de datum van de onafhankelijkheid zouden worden vastgelegd.

Mijn overtuiging was toen dat over beide punten een lange en misschien harde discussie zou gevoerd worden. Beide punten werden echter zo goed als zonder discussie aanvaard, alsof zij pasten in een Belgische strategie (het vriendschapsverdrag en « le pari congolais »?

Toen J. Kasa Vubu vol argwaan en achterdocht de conferentie had verlaten om « onder te duiken » en, naar mijn mening, na te denken, heb ik hem via ingenieur-student Faustin Nzeza te Luik kunnen vervoegen om samen terug naar de RTC te gaan.

Tijdens de RTC had de Marzorati-groep, die zijn secretariaat had in de nabije Parochiaanstraat, lokalen kunnen afhuren en van meubilair voorzien, ten einde een ontmoetings- en overlegplaats ter beschikking te stellen van het « Cartel » en van het « Front Commun », die er dagelijks gebruik van zouden maken.

Na afloop van de RTC hebben de ABAKO-leiders mij gevraagd hen tot aan de onafhankelijkheid te Leopoldstad te vervoegen als raadsman, hetgeen ik heb aanvaard, met inachtneming van mijn professionele verplichtingen te Antwerpen.

Nu werd de tijd nijpend kort. Tijdens de 4 maanden durende overgangstijd heb ik me om ingespannen om de leiding van de ABAKO ervan te overtuigen onmiddellijk contact te nemen met de Verenigde Naties en eventueel andere internationale instellingen waarvan de hulp dringend nodig zou zijn. Vanzelfsprekend kon er niet verwacht worden dat de VN met een politieke partij zou onderhandelen, maar wederzijdse bekendheid met personen, toestanden, behoeften en mogelijkheden zouden veel tijd kunnen doen winnen. Het was niet eenvoudig de ABAKO-top te overtuigen. De politieke leiders van Congo waren immers weinig vertrouwd met de VN en de internationale instellingen. Zij hadden geen duidelijk zicht op de moeilijkheden die hen na de onafhankelijkheid te wachten stonden. Sommigen vreesden van de regen in de drop terecht te komen en voelden niets voor wat kon overkomen als een internationale voogdij. Daarbij kwam dat al de Congolese leiders en partijen zich koortsachtig opmaakten voor een beslissende kiesstrijd. Alle aandacht ging dan ook naar het binnenland en iedereen wilde vermijden het land en zelfs het kiesdistrict te verlaten.

Toch besloot de ABAKO een vooraanstaand lid van het Centraal Comité, Joseph Yumbu, naar New York en Washington (Wereldbank-groep) op verkenning uit te sturen. Ik zou hem vergezellen. Op korte dagen hebben we onze reis voorbereid o.m. dank zij de hulp van David Heaps, de plaatselijke vertegenwoordiger van de Ford Foundation, en op 6 april had onze afreis plaats [70]. Vooral te New York hadden we de gelegenheid de problemen, zoals wij die zagen, uiteen te zetten, zij het in officieuze gesprekken, tegenover bevoegde UNO-ambtenaren.

Heeft deze reis waarvan de kosten integraal werden gedragen door de kas van de ABAKO resultaten opgeleverd? Zeker was het nuttig dat minstens een vooraanstaande en gezaghebbende Congolese politieke leider wegwijs werd in verband met de VN en de Wereldbank.

Misschien hebben we open deuren ingestampt, waar we aandrongen opdat een vertegenwoordiger van de VN reeds in juni, nog voor de onafhankelijkheid, te Leopoldstad zou aanwezig zijn en dat de VN zou klaar staan om onmiddellijk minstens een top-militair adviseur en een financieel-economisch raadsman beschikbaar te houden.

Toen we terug te Leopoldstad waren stelden we vast dat in de koortsachtige atmosfeer van de kiesstrijd het nieuws omtrent onze reis bij de andere politieke partijen niet in goede aarde was gevallen. Hun afkeuring en achterdocht werden trouwens gevoed door commentaren van aanwezige niet-Congolezen, die de VN niet in hun hart droegen. Het zou heel zeker beter geweest zijn dat een delegatie van het « Front Commun » naar New York en Washington zou getrokken zijn. Maar welke andere partij zou daar tijdens de kiescampagne toe bereid geweest zijn en wie zou de reiskosten gedragen hebben gesteld dat de ABAKO als oudere organisatie vermoedelijk de enige partij was die over een « schat » of « strijdfonds » beschikte, bijeengebracht door de talloze kleine bijdragen van geheel het Bakongo volk? Toch was het een fout in de eerste plaats van mij, de andere partijen niet te hebben geïnformeerd over de juiste inzichten van de ABAKO in verband met de UNO-reis.

Tijdens de periode tussen de RTC en de onafhankelijkheid verschenen nog enkele publikaties, en hadden verschillende spreekbeurten plaats, in België en in Congo [71]. Tal van gesprekken ook in Congo, met Congolese leiders en ook met Belgische ambtenaren en zakenlieden en buitenlandse consuls. Een bezorgde Tshombe heeft mij tot tweemaal toe op kosten van zijn organisatie naar Elisabethstad uitgenodigd voor overleg betreffende de vooruitzichten in verband met de politieke evolutie van het land. Toen reeds vertoonde hij secessieneigingen en vreesde hij de groeiende aanhang van P. Lumumba.

Epiloog

De strijd voor een bewust dekolonisatiebeleid, met genegocieerde einddatum en modaliteiten, was sedert 30 juni ten einde. Maar niet de behoefte aan commentaren, toelichting, verantwoording. Zo ontstond vanaf het midden van juli 1960 een nieuwe golf van belangstelling voor publikaties en spreekbeurten, zowel in België als in het buitenland, inzonderheid Groot Brittannië, Nederland en de VS [72].

De oorspronkelijke opzet van de sedert 1954 actief gevoerde campagne, nl. van de Belgische regering verkrijgen dat zonder verwijl een degelijk ontvoogdingsplan zou worden ontworpen, met de Congolese leiders besproken, en met vaste hand ten uitvoer gelegd, was mislukt. Immers er werd geen spoed gemaakt met kadervorming en afrikanisatie; er werd niet gezocht naar een *modus vivendi* met de VN; de « werkgroep » kwam er wanneer het te laat was en zonder Congolese participatie; en uiteindelijk werd eenieder verrast, toen tijdens de RTC plots bleek dat de Belgische regering — die steeds hardnekkig de idee van « onmiddellijke onafhankelijkheid » als onverantwoordelijk had verworpen en daarenboven niet bereid was te spreken over een aanvaardbare termijn — geen poging deed om te onderhandelen over de allergeringste — en nochtans onontbeerlijke — overgangsperiode (de 4 maanden niet te na gesproken die nodig waren voor het inrichten van wetgevende verkiezingen, de aanstelling van een regering en de verkiezing van een staatshoofd).

Wel heeft de gevoerde campagne ertoe bijgedragen een brede Belgische openbare mening bewuster te maken omtrent de reeël hedendaagse Afrikaanse problemen en rechten.

Het stug en volgehouden verzet tegen het voorgesteld politiek ontvoogdingsplan kwam niet (of nauwelijks) vanaf de Belgische openbare mening, maar van het immobilisme van de regering en de hoge koloniale bureaucratie, gesteund door een groot segment van het koloniale zakenleven (ondanks een minderheid van vooruitziende managers).

Pogingen in jan. 1960 om bruggen te slaan tussen de drie sleutelfiguren Kasa Vubu, Lumumba en Tshombe op grond van een machtsevenwicht bleven zonder succes, ingevolge wederzijdse achterdocht, die aangescherpt werd door verdeling zaaiende buitenlandse invloeden.

Het antwoord op de vraag of de dekolonisatie van Congo een ander verloop zou gekend hebben, indien tijdens de jaren 1956-1958 een eensgezinde en krachtige Belgische regering een andere weg was ingeslagen, zal steeds speculatief blijven. Sommigen zullen de bedenking opwerpen dat de Belgische politieke klasse niet in staat was de daartoe vereiste consensus te bereiken, en de daarvoor nodige krachtdadigheid en financiële middelen te « mobiliseren ».

NOTEN EN REFERENTIES

Titel van een verloren boek van de hand van een Brits reiziger en pionier door Angola en Rhodesië, in de jaren 1910-1920.

2. De afscheidsconferentie van P. Ryckmans werd gepubliceerd in 1946 onder de titel « Vers l'avenir », in: Étapes et Jalons, Larcier, Brussel, pp. 199-225.

3 Op grond van zijn persoonlijke waarnemingen en notities in de dorpen en op de markten vanaf 1911 was J. van Wing wellicht de eerste om de aandacht te vestigen op hetgeen later de wet van de verslechterende ruilvoet (*termes of trade*; *termes de l'échange*) genoemd zou worden. Van 1911 tot 1916 en vanaf 1920 tot 1945 was van Wing werkzaam in het Beneden-Congo gebied, vooral in de missie van Kisantu. Zijn wetenschappelijke publikaties liggen verspreid over een periode van nagenoeg een halve eeuw en zijn ontelbaar. Een groot aantal werden gepubliceerd door de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen.

4 Alfred Marzorati was een actief en overtuigd aanhanger en voorstander van de Britse Fabian Society, die aanleunde bij de Labour Party, en waarvan George Bernard Shaw, Sidney Webb en meer nog Beatrice Potter (die de vrouw van Webb zou worden) de sterren waren. Clement Attlee, Harold Laski, Hugh Dalton waren eveneens beroemde «Fabians». Marzorati spoorde ons aan om naar het voorbeeld van de Fabian-clubs in Groot-Brittannië overal in België studiegroepen over Afrikaanse problemen op te richten. Zo kwam onze eerste «Groupe d'études africaines» te Brussel tot stand, die wij na Marzorati's dood (in december 1955) «Groupe Marzorati» hebben genoemd. De groep Marzorati verwierf gedurende korte jaren een zekere bekendheid, ook in het buitenland. Het secretariaat was gevestigd in het centrum van Brussel (Parochiaanstraat [illegible]). Voor een degelijke biografie van A. Marzorati (bibliografische gegevens inbegrepen) cf. Wauters, A., Marzorati in Biographie belge d'Outre-Mer, 6, col. 695-704.

Lord Hailey (1939). An African Survey. A study of problems arising in Africa south of the Sahara (London, Oxford University Press). (Later verschenen nieuwe bijgewerkte uitgaven, nl. in 1956), meer dan 1000 pp.

Arthur Wauters, gewezen journalist, politiek directeur van *Le Peuple*, hoogleraar aan de U.L.B., later ambassadeur te Moskou: «La nouvelle politique coloniale», uitgegeven door het Institut royal colonial belge, Mémoires 12, 2, 1945, 10[illegible] pp. Deze studie werd door de auteur uiteengezet tijdens drie vergaderingen van het instituut in 1945. «Dettes de guerre» was de titel van een verzamelwerk uitgegeven in Les cahiers de la politique indigène te Elisabethstad in 1945, onder de leiding van Antoine Rubbens, met bijdragen van Rubbens, Jean Sepulchre, [illegible] e.a., waarvan sommige reeds verschenen waren in het dagblad *L'Écho du Katanga*. Een van de medewerkers aan «Dettes de guerre» was Placide Tempels. Het werk bevat hoofdstukken over «L'ébranlement de la société indigène», «La population rurale», «Le prolétariat noir», «Les indigènes évolués», «Perspectives de démocratisation», e.a.

Deze drie werken vormden te samen een grondige en naar de toekomst gerichte informatiebasis: de Congolese binnenlandse vraagstukken (Rubbens), de zwart-Afrikaanse context (het encyclopedisch werk van Lord Hailey) en het nieuwe na-oorlogs wereldperspectief (Arthur Wauters).

6 Eslanda G. Robeson had reeds verschillende publikaties op haar actief toen zij voor een contact- en enquêtereis op bezoek kwam in Congo. Zij was vertrouwd met de Amerikaanse negerbeweging die belangstelling had voor Afrika, het land van herkomst. Zij was ook feministe. In 1949 schreef zij, samen met Pearl Buck, «American argument». In 1945 publiceerde de Council on African Affairs van haar «What the people of Africa want» (24 pp.), in 1955 een kort artikel in Spotlight on Africa (New York): «Time-limit for trusteeships. The debate on Tanganika in the Trusteeship Council».

Bij haar afscheid van Congo liet zij een vriendelijke boodschap na voor *La Voix du Congolais*, die in het juli-augustusnummer van 1946 verscheen in de oorspronkelijke Engelse tekst, voorzien van een Franse vertaling. Daarin bracht zij een groet van de Amerikaanse negergemeenschap aan de broeders en zusters uit Afrika en betreurde

zij dat ze tijdens haar verblijf geen vrouwen had kunnen ontmoeten. Zij verweet de Congolezen hun vrouwen niet bij hun culturele en maatschappelijke aspiraties te betrekken.

Na haar verblijf publiceerde zij een boek, «African Journey», uitgegeven te Londen bij Gollancz, 187 pp. Het is een reisverhaal van Afrika: van de Kaap langs de Oostkust tot Kenya, Uganda, Noord-Oost-Congo, en langsheen de Nijl via Khartoum en Cairo terug. Over haar verblijf in Leopoldstad heeft ze vermoedelijk alleen in tijdschriften gepubliceerd (*Time-Life*?).

… P… … … was een journalist, maar tevens een schrijver. Hij had in de jaren 1946 reeds een … … … romans en enkele … stukken op zijn actief. Na zijn kort verblijf in Congo publiceerde hij een boek «L'empire du silence. Congo 1946» (… pp.). Hij was getroffen door «la … *du silence*», door een soort ijzeren gordijn rondom Congo. Zijn boek getuigt van meer sarcasme dan analyse, inzicht en visie. Zijn algemene indruk heeft hij weergegeven in volgende aanhef: «… des gens … bien choisies, les à peu-près subtils, les euphémismes … … sur des aspects secondaires, le vigoureux acharnement mis à enfoncer des portes ouvertes, les fleurs distribuées, les vibrants propos sur la Civilisation, la pointe d'éloquence et le brin d'émotion, tout cela joint à l'assurance formelle que … est pour le mieux dans la colonie du monde la mieux gérée, administrée, … gée, ordonnée, gouvernée, commandée, éduquée, réglementée, cultivée et christianisée, sont les modestes thèmes des études, articles, conférences et discours qu'on … … … en général sur le Congo.» Het klinkt Multatuliaans.

7 Het begon met een regelmatige kroniek in *Zaïre*, tijdschrift geleid door … Malengreau, daarnaast maandelijkse documentaire artikelen in *Mededelingen van het Afrika …* … te Rotterdam, wekelijkse artikelen in *De Vlaamse Linie*, waarvan in die jaren de historicus Karel Van Isacker hoofdredacteur was, en af en toe ook in *La Revue nouvelle*. De meer polemische artikelen in *De Vlaamse Linie* verschenen onder de schuilnaam Arnold Boesman, en die in *La Revue nouvelle* werden getekend Antoine Arnold.

8 Een kritisch artikel over het koloniaal … … … een reactie uit van Antoine Rubbens … … … en werd geciteerd in het Zuid-Afrikaans dagblad *The … Herald* van Port Elisabeth onder de titel «… second South Africa in the Congo» … maart 1949. De krant citeerde Pierre Ryckmans, *La … du Congo* … en *De Vlaamse Linie* als getuigen anders van een beleid gericht op het vestigen van talrijke kolonisten in Congo.

9 Naar aanleiding van de grondwetsherziening van 189…, waarvan het hoofddoel was het kiesstelsel te wijzigen, werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om artikel 1 te herzien en de mogelijkheid te scheppen op een latere datum Leopold II's Kongo-Vrijstaat of andere kolonien, overzeese bezittingen of protectoraten te verwerven. Artikel … bepaalde dat België onderverdeeld was in provinciën, die alle negen met name werden vernoemd, en er was … 1893 … een tweede lid bijgevoegd over de mogelijkheid overzeese gebieden te verwerven. Maar Congo werd vanzelfsprekend niet vernoemd. De annexatie van Congo zou immers eerst in 1908 plaatsvinden.

Bij gelegenheid van deze de grondwetsherziening van 189… kreeg artikel … ook nog een laatste lid bepalend dat de kolonien en overzeese bezittingen zouden beheerd worden door bijzondere wetten en dat geen Belgische troepen konden worden uitgezonden voor hun verdediging, tenzij op grond van vrijwilligerschap.

De grondwetsherziening van 19… had tot doel in verband met artikel … een dubbel doel: Congo beter uitdrukkelijker integreren in het Belgisch grondgebied en de mogelijkheid verschaffen om Belgische troepen naar Congo te sturen. Dit laatste doel werd bereikt door het laatste lid van artikel 1 te laten wegvallen.

Hoe moest het andere objectief bereikt worden? Hoe Congo met naam in de grondwet opnemen, naast de negen provinciën? Er ontstond een uitgebreide discussie vooral onder juristen, die meestal de mening waren toegedaan dat zulks volkomen overbodig was, vermits Congo deel uitmaakte van het Koninkrijk. Anders was het gesteld in de koloniale middens, waar men zich zocht schrap te zetten tegen « inmenging » door de Verenigde Naties, « in aangelegenheden van Congo », die « een aanslag waren op de Belgische souvereiniteit over Congo », waartegen, aldus G. K. Vertommen, in het maandblad *Band*, Leopoldstad, de toenmalige minister van Koloniën A. Dequae, alsmede P. Ryckmans en ambassadeur Van Langenhove protesteerden. Vertommen schreef dat het wenselijk was te beklemtonen in de grondwet « dat Congo integrerend deel uitmaakt van het Belgisch grondgebied ».

Dezelfde auteur schreef verder (*Band*, juli 1953, Kongo en de grondwetsherziening van België): « Sommigen zouden deze eenheid zelfs willen zien tot uitdrukking komen in eenzelfde vlag voor België en Congo, door het opnemen van de gouden ster op blauwe hemel in de Belgische driekleur. » In plaats van te spreken van overzeese bezittingen die België zou kunnen verwerven, zou het beter zijn in de grondwet te spreken van « fusie en assimilatie » of « feministe van interne unie en integratie in een Belgische eenheidsstaat », en te verklaren dat « de Afrikanen in Congo Belgen zijn, in dezelfde graad als de Belgen van het moederland », en voorts te « voorzien in de grondwet in welke richting wij ons bewegen wat betreft de eventuele deelname van de inlandse bevolking van de kolonie aan de uitoefening van de nationale souvereiniteit ».

(10) VAN WING, J. 1951 Le Congo déraille. — *Bull. Séanc. Inst. r. colon. belge*, 22(3): 609-626.

(11) SOHIER, A. 1955 Intervention dans la discussion de la communication de M. J. Stengers, intitulée « A propos de la révision de l'art. 1 de la Constitution ». *Meded. Zitt. Kon. Acad. kolon. Wet.*, 25 (1954-5): 1371-1372.

(12) Het Instituut voor Koloniale Sociale Vorming, gevestigd in de Dwarsstraat te Brussel, was verwant met de Sociale School van de Poststraat, waarvan het de koloniale cyclussen had overgenomen.

(13) Abidjan — Accra — Lagos — Brazzaville — Point Noire — Leopoldstad — Matadi — Albertstad — Usumbura — Entebbe — Kampala — Jinja — Nairobi — Khartoum — Cairo.

(14) Sir Andrew Cohen, toen gouverneur van Uganda, had de Kabaka (vorst van Buganda) naar Londen verbannen, ten einde het tribalisme van de grootste stam van het gebied te breken. Later, in juli 1961, zou ik hem te Londen weerzien, toen hij als secretaris-generaal als taak had het DTC (Department of Technical Cooperation) op te richten.

(15) De redactie van de *Revue générale belge* bestond toen o.m. uit 3 directeurs: Pierre Goemaere, Henri Haag en Georges Sion, en voorts als redactieleden: Pierre Wigny, Étienne de la Vallée Poussin, Daniel Ryelandt, Sophie Deroisin, Jacques Biebuyck, Harold d'Aspremont Lynden.

(16) *De Gids op maatschappelijk gebied*, gesticht in 1902, is een « tijdschrift voor sociale, culturele en syndicale problemen », uitgegeven door de Kristelijke Arbeidersbeweging van België. Men zou kunnen stellen dat het een intellectueel tijdschrift is voor de kaders van deze beweging.

(17) Sommige spreekbeurten gaven aanleiding tot verslagen in kranten, en zo ontstond er een groeiende vraag naar conferenties of debatten over Congo en dekolonisatie. De vraag kwam werkelijk uit alle hoeken van het land, van de officieren van het garnizoen van Vielsalm tot studentenbonden en verenigingen van oud-universitairen, o.a. Knokke, Brugge, Sint-Niklaas, Lokeren, service-clubs waaronder Rotary's uit Hasselt en Namen, paters van Chimay, andere verenigingen uit Doornik, Antwerpen, Leuven, de KVHV uit Antwerpen, de M.O.C. van La Louvière, oud-studenten van

[illegible] verklaring, commentaar lange tijd aanhouden.

[illegible] d'empires en dergelijke kwamen slechts voor in — overigens welmenende — [illegible] bladen. Het waren tenslotte marginale verschijnselen.

Er was een opvallend grote en positieve belangstelling in de pers over het [illegible] circonstances à notre Alma Mater ». Voorts gaven Jean Duvieusart, C. Jussiant [illegible] elk aspect van onze voorstellen, maar zij getuigden van een brede stroom van oplevende belangstelling en aanmoediging.

[illegible]

[illegible]. De leden waren Belgen en Afrikanen. De [illegible] Afrikaanse [illegible] en medestichter [illegible] was een Rwandees, Silas Majoro, [illegible] de [illegible] missie van [illegible] dank zij welke hij humaniora en universitaire studies had kunnen doen in Uganda (Makerere College). Hij is in 1958 te Brussel in het Brugmanhospitaal aan een hierziekte overleden. Nagenoeg alle studenten uit Congo en Ruanda-Urundi die toen in België studeerden [illegible] van de U.L.B., de U.C.L. [illegible] Luik [illegible] waren bij de groep betrokken. Onder hen waren [illegible] priesters met als [illegible] de [illegible] overleden Janvier Mulenzi, eveneens uit Rwanda. Aan Belgische zijde [illegible] de groepleden, [illegible] medewerkers, [illegible] actieve sympathisanten [illegible] verschillende [illegible]: Françoise [illegible] van de [illegible], Jacques Spaey, [illegible] Dehoux, Ernest [illegible], Jan De Meyer, Georges Aronstein, Yves Urbain, Dominique Ryelandt, [illegible] Pons, Jacques Wautrequin e.a. De Marzorati-groep werd [illegible] gesteund [illegible] financieel meestal voor welbepaalde projecten door een reeks bemiddelde personen, waaronder baron Antoine Allard, Jean [illegible] baron Yves de Brouwer, volksvertegenwoordiger M. Brasseur, Alex [illegible] industrieel, en [illegible] PR-volksvertegenwoordiger Maurits Naessens, [illegible] Paul Marie de [illegible]. [illegible] van de Marzorati-groep werd Thomas Kanza, uit Congo, de eerste Afrikaanse kandidaat die uitgenodigd werd om deel te nemen aan het International Seminar aan de Universiteit Harvard (1957).

20 Op de adreslijst voorgesteld door Thomas Kanza kwamen [illegible] namen voor van medewerkers aan het manifest van *Conscience Africaine*: J. Malula, Joseph Ileo, Albert Nkuli, Dominique Nzagatie, Jacques Massa. [illegible] kwamen op die lijst voor Daniel en Philippe Kanza (vader en broer van Thomas), Albert Nsele, Nzeza [illegible], Cardoso, Marcel Lihau, [illegible], Martin Ngwete, enz. Onder hen waren verschillende vooraanstaanden van de ABAKO. [illegible] kwam J. Kasa-Vubu niet voor op het lijstje. Ook Antoine-Roger Bolamba (van *La Voix du Congolais*) en Paul Lomami-Tshibamba te Brazzaville kwamen op de lijst voor. Het lijstje voor Ruanda-Urundi, [illegible] voorgesteld door Joseph Biroli, bevatte [illegible] Bami, een hele reeks chefs, een paar priesters, medische assistenten, enz.

[illegible] *La Relève*, voorgezeten door Jean Michiels, [illegible] de wekelijkse beurtelingse [illegible] van een van de leden. Benevens deze vergaderingen was er een weekblad met deze [illegible] naam met als hoofdredacteur [illegible], advocaat. Het was een groepering van een honderdtal [illegible] leden, [illegible]. Zij [illegible] vernieuwing in de politiek na, en hoewel de groep geen institutionele banden had met de PSC, behoorden de meesten [illegible] deze partij of [illegible] verwante sociale en andere organisaties.

[illegible] [illegible] medewerking aan [illegible], *La* [illegible] *Congo*, *La Revue générale militaire* (Parijs), e.a.

[illegible] Het colloquium vond plaats in twee zittingen: de ene op 24 maart over de politieke aspecten, de andere over de economische problemen in december met A. Doucy [illegible] en Jacques Van [illegible] als sprekers. Het colloquium van 24 maart werd bijgewoond door een [illegible] personen, waaronder parlementsleden [illegible], Étienne [illegible], Lagae, Maria Baers, [illegible] Van den Abeele, A. [illegible], Robert [illegible], Mevr. Van den Heuvel, schepen van Brussel, Maria Wouters, Rika Stevaert, Suzanne [illegible] directrice van de sociale school van Luik, [illegible] en Paul Coppens, [illegible], André [illegible], [illegible] De Raeymaecker, enz.).

24 Coppens, P. [illegible] *Anticipations congolaises. Projet d'organisation politique du Congo*. [illegible] Éditions techniques et scientifiques.

25] WIGNY, P., 1955. Le dessin politique du Congo belge. *Revue générale belge*, 15 maart 1955, 741-761. — Daarin lees ik met name op p. 749: «Les Chambres constituantes de 1955 vont revoir l'article 1, alinéa quatre, non pas pour modifier une situation juridique mais pour l'exprimer plus exactement par un texte plus simple. Il est vraisemblable que la nouvelle rédaction comportera la précision 'La Belgique comprend le Congo' ou une autre formule équivalente.»

26] Uit een brief van gouverneur J. P. Harroy van 30 mei 1956, uit Usumbura: «Je sais que votre position d'indépendant vous permet d'écrire dans notre pays de libertés encore largement garanties, absolument tout ce qui vous vient à l'esprit.» En verder: «... une évolution raisonnable des institutions que vos articles compromettent, à mon sens, de façon nuisible et pour la Belgique et pour les habitants même de ce territoire.»
In zijn belangrijk werk «Rwanda. De la féodalité à la démocratie 1955-1962» (Brussel, Hayez, 2e uitgave, 1989, pp. 258-259) zinspeelt de gewezen gouverneur blijkbaar op deze correspondentie, al schijnt hij zich van jaar te vergissen. Hij schrijft:

«C'est ainsi que lorsque A. A. J. Van Bilsen proposa en février 1956 dans *La Revue nouvelle* (p. 16) un «plan de 30 ans» pour préparer l'indépendance congolaise, on le considéra, alors qu'il n'était qu'un prophète très prudent, comme un séditieux irresponsable, révélant un dangereux ennemi de la Belgique, un chat qu'il convenait absolument de laisser paisiblement dormir.

«Comme on sait, il paya son audace jusque dans ses intérêts matériels.»

«Moi-même je lui adressai d'Usumbura une lettre très critique que m'avait spontanément préparée un collaborateur intelligent mais excité et que, pressé, j'avais signée, une fois n'est pas coutume, en ne la parcourant qu'en diagonale. Ce que je lus attentivement par contre, fut la réponse circonstanciée et courtoise de A. A. J. Van Bilsen à laquelle je dus bien réagir en m'excusant. Je n'aime pas beaucoup ce souvenir.»

Voor zover ik kan nagaan ging het om de brief van 30 mei 1956, en niet om een schrijven van 1955, en reageerde de gouverneur niet op mijn artikel verschenen in *La Revue nouvelle* van februari 1956, maar op de publikatie door *Temps Nouveaux d'Afrique* (Usumbura) van het artikel oorspronkelijk verschenen in december 1955 in *De Gids op maatschappelijk gebied* en waarvan de Franse versie was verschenen in februari 1956 in *Les Dossiers de l'Action sociale catholique*. Voor zover ik me herinner heeft het artikel van *La Revue nouvelle* van februari 1956 («plaidoyer pour un plan de 30 ans») geen nieuwe reactie uitgelokt vanwege de gouverneur van Ruanda-Urundi of zijn medewerkers, tenzij misschien een mondeling protest bij pater Mosmans, wegens het overnemen van deze en andere artikelen uit *La Revue nouvelle* en *La Relève*.

27] Dat er in Leopoldstad sedert mei 1956 aan een «Manifest van *Conscience Africaine*» werd gewerkt, was mij volstrekt onbekend. Einde juni 1956 was ik met de andere Europese deelnemers aan het Internationaal Seminar aan de Harvard University aan boord van de pakketboot *Liberté* in Le Havre ingescheept. Het duurde tot augustus voor ik in de Verenigde Staten vernam dat er een Manifest van *Conscience Africaine* was verschenen. Van de tekst ervan, alsmede van het bestaan van het ABAKO-manifest, heb ik eerst kennis kunnen nemen na mijn thuiskomst in september. Het was een louter toeval dat sommige medewerkers aan *Conscience Africaine* en aan het ABAKO-manifest, en persoonlijke relaties van ons, een exemplaar hadden toegestuurd gekregen van het planartikel in februari verschenen in *Les Dossiers de l'Action sociale catholique*.

78 Henry Kissinger was nauwelijks dertig jaar toen hij op de campus van Harvard Square voor het eerst zijn International Seminar heeft opgericht. Dit ambitieuze project werd gefinancierd door het Rockefeller Brothers Fund. Kissinger deed voor zijn seminarie beroep op een veertigtal deelnemers per jaar, in principe jonger dan 40 en komend uit een aantal niet-communistische landen van West-Europa en Azië (Groot-Brittannië, Spanje, [illegible], Frankrijk, Italië, Turkije, [illegible], de Bondsrepubliek, Nederland, België, Japan, India, Pakistan, de Filippijnen, Indonesië ...). Voor de selectie van de kandidaten werd vooral gekeken naar de kansen van kandidaten om in hun eigen land — in politiek, wetenschap, cultuur — een vooraanstaande rol te spelen. Het seminarie bestond uit drie werkgroepen: een culturele, een politiek-administratieve en een economische, telkens geleid door een Amerikaanse hoogleraar. De voormiddagen werden besteed aan discussies in deze groepen, terwijl voor de namiddagen telkens een vooraanstaande Amerikaanse personaliteit als spreker-inleider werd uitgenodigd. Kissinger en zijn sponsors waren invloedrijk genoeg om voor die namiddagdiscussies de meest prominente sprekers naar Harvard te brengen. Het was een [illegible] van de Verenigde Staten naar de toekomst gericht. Onder hen o.m. Paul Nitze en Nelson Rockefeller.

Henry Kissinger was een nog vrij onbekend [illegible] in beperkte kringen, [illegible] Harvard waar hij gestudeerd had en [illegible] Foreign Affairs waarin hij opvallende artikelen schreef over buitenlandse politiek en strategie, de gevolgen van het nucleair evenwicht tussen de twee grootmachten en de grenzen [illegible]. Hij was [illegible] in zijn geboortestad Fürth (Bondsrepubliek) in de Hitlerjaren [illegible] met zijn ouders naar de VS gekomen [illegible] met zijn ouders heel [illegible] verkreeg de Amerikaanse nationaliteit [illegible] was in 1954 [illegible] klaar was met zijn doctoraat dat in 1957 verschenen is onder de titel «A world restored. Castlereagh, Metternich and the restoration of peace 1812-1822» [illegible] reeds opgemerkt werd. Vanaf 1957 was hij verbonden aan de Harvard University [illegible] eerst in 1959 associate professor en in 1962 gewoon hoogleraar werd. Krachtig gesteund door Nelson Rockefeller, de latere gouverneur en [illegible] kandidaat-president tegen Nixon in de Republikeinse primaries, kwam hij via dezelfde Rockefeller in aanraking met de nieuwe president van wie hij weldra de voornaamste raadgever inzake buitenlandse politiek en veiligheid en uiteindelijk State Secretary werd in het jaar 1973 waarin hij de Nobelprijs voor de vrede kreeg.

79 Volgens het Belga-bericht van [illegible] september [illegible] New York was ik de auteur van het 30-jarenplan [illegible] manifest [illegible] conscience africaine». Men [illegible] nauwelijks [illegible] bewerde van dit manifest [illegible] afgeweken te hebben [illegible] naar de [illegible] komen [illegible] in het bericht dat [illegible] samen [illegible] lement en [illegible] was met [illegible] de [illegible] gouvernement belge aux Nations [illegible] politique [illegible] de l'[illegible] belge et du Ruanda-Urundi».

Verder: «M. Van Bilsen a déclaré dans une interview au correspondant de l'Agence Belga que la thèse belge sur les populations aborigènes dans le monde entier était rétrograde et réactionnaire». Dit was een verwarring in hoofde van de Belga-correspondent. Tijdens de lunch met de twee Belgische diplomaten en de Belga-correspondent had ik inderdaad de Belgische paternalistische koloniale politiek grondig afgekeurd en daarbij de gewone termen gebruikt. In mijn Harvard-conferentie had ik gezegd dat de Belgische koloniale politiek [illegible] was. Van de Belgische thesis heb ik gezegd en geschreven dat ze [illegible] inopportuun was. De Belga-correspondent heeft [illegible] uitspraken van de lunch vermengd met die van het eigenlijk interview en [illegible] over de Belgische koloniale politiek verward met mijn verwijten aan de «Belgische thesis».

Niets van wat ik aan de Belga-correspondent had gezegd tijdens het interview was nieuw: alles stond in de reeds gekende artikels over een 30-jarenplan en andere. Het latere Belgische [illegible] a émis l'opinion que la délégation belge auprès de l'ONU devrait davantage tenir compte des sentiments de la majorité anti-colonialiste des NU en ébauchant un [illegible] programme de réformes politiques [illegible] Il a affirmé que la Belgique devrait répondre favorablement au vœu exprimé par une résolution de l'Assemblée Générale de voir s'établir un plan de développement politique des territoires sous tutelle et non autonomes avec les [illegible] intermédiaires et date limite à laquelle ces territoires obtiendraient l'autonomie ou l'indépendance. M. Van Bilsen a proposé que comme premier geste la Belgique indique aux NU les objectifs essentiels d'un programme politique pour [illegible] prochaines années [illegible] des missions de visite régulières des NU au Congo belge [illegible] remarque pourraient également contribuer à établir une meilleure entente entre la Belgique et l'ONU ».

Wat [illegible] de Belga-correspondent [illegible] gemaakt [illegible] kan men niet [illegible] zeggen van [illegible] van de [illegible] willen stellen.

« Les vues de M. Van Bilsen, professeur, etc., qui termine un voyage d'études aux États-Unis, ont suscité de nombreux commentaires dans les milieux belges aux [illegible] M. Van Bilsen a notamment déclaré que la position de la délégation belge aux Nations Unies [illegible] plan [illegible] de réformes politiques au Congo [illegible] Van Bilsen a exposé ses vues à plusieurs membres du Secrétariat des Nations Unies, ainsi qu'à la presse et à un séminaire qui s'était tenu à l'Université de Harvard ».

[illegible] New York [illegible] met een Belga-correspondent [illegible] de Harvard-universiteit [illegible] *Centr'Afrique*, *L'Écho du Katanga*. In België volgde *L'Écho de la Bourse* op 5 september: « Un pas de clerc ». Van Bilsen had te New York kritiek op de Belgische [illegible] Van Bilsen [illegible] de Belgische [illegible] meer [illegible] rekening houden met de gevoelens van de [illegible] meerderheid [illegible] On se demande si de [illegible] M. Van Bilsen [illegible] plan de [illegible] politique du Congo belge [illegible] professeur Van Bilsen [illegible] du public américain [illegible] toute la politique de son pays à l'ONU. Appartient-il à un Belge, de surcroît professeur [illegible] des anti-colonialistes? Poser la question c'est y répondre ».

Congo-Soir, eveneens op 15 september: « Le ministre des Colonies serait heureusement inspiré en faisant définitivement rentrer dans le rang un monsieur qui commence à exagérer. »

Ook *La Revue coloniale belge* van 1 oktober bracht een lang negatief commentaar, blijkbaar van de hoofdredacteur De Coster, waaruit deze paragraaf: « M. Van Bilsen, qui est juriste, professeur et homme de plume, est l'auteur de travaux dont un essai d'un plan politique de 30 ans, qui ont été diversement appréciés, qu'on peut cependant tenir pour dignes de considération sur le plan de l'étude et de la controverse doctrinale. Autre chose est de passer à l'éclat public, à la faveur d'[illegible] d'un séminaire international tenu aux États-Unis, à Harvard, par l'affirmation mal fondée de jugements de valeur à tout le moins sommaires, injurieux au fait, il est téméraire, surtout pour un professeur, de transférer des vues de l'esprit du séminaire au forum. L'opinion belge, particulièrement dans les milieux coloniaux, a vivement ressenti cette étrange déclaration et réprouvé le concours apporté intempestivement par un de nos nationaux aux diffamations trop fréquemment proférées, de bonne foi ou non, outre-Atlantique. »

De Gazet van Antwerpen (19 oktober) sprak zich niet uit over de afgelegde verklaringen, maar: « we kunnen echter niet aanvaarden dat hij (Van Bilsen) zou afgesteld of lastig gevallen worden omdat hij over een vrije kwestie vrij uit zijn mening heeft geuit. Alle hoogleraars doen dat. (...) De heer Demuyter, die beweert een democraat te zijn, had eraan moeten denken dat het professorencorps van de Koloniale Hogeschool niet verplicht is te denken zoals de minister van het ogenblik. » *Het Volk*, *Le Peuple* en zelfs *Le Courrier d'Afrique*, die *Le Peuple* citeerde, verdedigden mij.

Ziehier de tekst van de parlementaire vraag van volksvertegenwoordiger Ernest Demuyter, gedateerd op 14 september:

« Ceux qui, depuis des années, consacrent une bonne partie de leur activité à servir la Belgique africaine, sont décontenancés de prendre connaissance, par la presse, des élucubrations auxquelles se livre certain professeur fonctionnaire belge.

« Il est inadmissible que ce fonctionnaire critique ainsi en public et à l'étranger la politique du gouvernement belge en Afrique centrale.

« C'est qu'un professeur fonctionnaire belge ruine, consciemment ou inconsciemment, le crédit et la réputation de son pays, du nôtre.

« Je prie le gouvernement de me faire savoir les mesures qu'il compte prendre à ce sujet. »

37 De brief van minister Buisseret van [illegible] september 1956 verdient enige aandacht. In een eerste paragraaf verwijst de minister naar diverse bronnen over onaanvaardbare kritiek van mijnentwege op de Belgische koloniale politiek. Ondanks mijn latere aandringen is er ooit slechts één bron vanwege de minister vermeld, namelijk het Belga-bericht. *Indiana Letter* werd nooit vermeld, noch [illegible] de Belgische ambassade te Washington, waar volgens betrouwbare bron een Franse deelnemer aan het « Seminar » zich over mij had beklaagd, omdat ik tijdens een seminarie-discussie de stelling verworpen had dat de Algerije-kwestie een Franse binnenlandse aangelegenheid was en niet een nationale bevrijdingsoorlog en een geval van zelfbeschikkingsrecht. Vermits België met minister Spaak de Franse thesis steunde was ook op dat punt mijn houding in strijd met die van de regering van mijn land.

In zijn tweede alinea schrijft minister Buisseret dat hij niet kan duiden dat dergelijke (overigens ongegronde) kritiek in het buitenland tegen onze koloniale politiek door mij werd geuit.

De minister, alvorens een beslissing te treffen, zou de zaak eerst voorleggen aan de Raad van beheer van het Universitair Instituut.

« Monsieur le Professeur,

« J'ai eu divers échos des déclarations que vous auriez faites à l'occasion de votre récent séjour aux États-Unis, et dans lesquelles vous auriez exprimé, sous une forme inadmissible, des critiques contre la politique coloniale de la Belgique.

« Quelle que soit la tolérance avec laquelle il convient d'accueillir l'expression d'une pensée politique ou scientifique, je ne puis cependant permettre qu'un représentant de notre haut enseignement officiel colonial, et plus particulièrement de l'Institut universitaire des Territoires d'Outre-Mer, émette à l'étranger et sous cette forme des critiques, au demeurant aussi peu fondées qu'inopportunes, à l'endroit de notre politique coloniale.

« Je ne puis m'empêcher, au surplus, de constater l'antinomie existant entre l'expression publique de telles opinions et la formation que doivent acquérir à cet Institut nos futurs fonctionnaires territoriaux. Il me serait difficile de considérer que des opinions aussi outrancières n'aient point un retentissement défavorable sur l'enseignement que vous y professez.

« Aussi bien me vois-je amené à saisir de cet incident Monsieur le Président du Conseil d'Administration de l'Institut des Territoires d'Outre-Mer. Je vous aviserai ultérieurement, etc. »

[33] De minister maakte de zaak aanhangig bij de Raad van Beheer van het Instituut door een schrijven aan de voorzitter ervan, Pierre Ryckmans, dd. 17 september:

« Monsieur le Président,

« A la suite des déclarations faites aux États-Unis par M. Van Bilsen à l'endroit de la politique coloniale belge, j'ai été amené à envisager des mesures qu'il y aurait lieu de prendre à l'égard de l'intéressé dont la situation dans l'enseignement colonial officiel me paraît devenue fort délicate.

« Néanmoins avant toute décision je souhaite connaître votre sentiment et celui du Conseil académique sur cet incident ainsi que sur les suites qu'il conviendrait à lui réserver. »

[34] In de brief van Moeller de Laddersous aan directeur Laude, dd. 24 september, leest men:

« Mon Cher Directeur,

« Il se pourrait que je sois empêché (...) Je regretterais vivement de ne pouvoir assister à cette réunion, d'autant plus que vous m'avez fait savoir qu'il y serait question du cas Van Bilsen, qui depuis quelque temps déjà me préoccupe comme il se révèle qu'il préoccupe le ministre des Colonies.

« M. Van Bilsen s'est montré particulièrement présomptueux dans les déclarations qu'il a faites lors de son voyage aux États-Unis et à la suite de son voyage en Afrique. Il a fait preuve en l'espèce d'une absence complète du sens des responsabilités.

« Sans doute pourrait-on dire qu'il s'agit d'une affaire intérieure puisqu'elle s'est passée au Congo et en Belgique, mais vous connaissez l'écho que ses déclarations ont eu à l'étranger et aux surenchères auxquelles elles ont donné lieu en Afrique, surenchères dont l'énormité même a faibli heureusement la portée mais qui néanmoins sont de nature à troubler les âmes simples. Il y a eu depuis les déclarations que M. Van Bilsen a faites aux États-Unis, quelque que soit le plaisir qu'il a pu faire à ses interlocuteurs sa critique de la politique suivie par le gouvernement belge au Conseil de Tutelle, l'intéressé a fait preuve en l'espèce d'une inexcusable indiscrétion au sens anglais (plus grave qu'au sens français) du mot. On ne peut pas manquer évidemment d'éprouver des inquiétudes quant à l'esprit qui anime l'enseignement de ce professeur qui est chargé de la formation de nos futurs administrateurs territoriaux. »

[35] De Raad van Beheer van het UNIVOG (of UNIUOM) bestond uit 13 leden. Twee daarvan waren ex-officio-leden, namelijk de directeur van het Instituut, toen Norbert Laude, die tevens secretaris was van de Raad, en de voorzitter van de Academische

Raad — verkozen door de professoren — toen de Gentse hoogleraar en ook oud-minister van Koloniën Edgar De Bruyne. Er was ook een vertegenwoordiger van de minister. In 1956 was dat de secretaris-generaal van het ministerie Van den Abeele. De andere leden werden aangeduid door de minister van Koloniën, meestal op voordracht van erkende organisaties of instellingen. Zo was de burgemeester, toen Lode Craeybeckx, lid van de Raad, en ook de voorzitter van de Handelskamer van Antwerpen, Jussiant. De overige leden waren (1956) W. Koelman, een Antwerps advokaat, A. Moeller de Laddersous, een gewezen vice-gouverneur-generaal van Congo, A. Sohier, gewezen procureur-generaal van Belgisch-Congo, Arthur Wauters, ambassadeur en hoogleraar aan de U.L.B., J. Fivé, gewezen koloniaal ambtenaar en oud-student van het Instituut, en M. Van de Putte. *Last but not least* was er de voorzitter, die niemand minder was dan Pierre Ryckmans, gewezen gouverneur-generaal van Congo, en in 1956, permanent vertegenwoordiger van België bij de Voogdijraad van de UNO te New York.

Ik vreesde hoegenaamd niet op onheuse wijze behandeld te worden door deze Raad, al werden de door mij verdedigde stellingen scherp afgekeurd door verschillende leden ervan. Immers de aanwezigheid, in de Raad, van Arthur Wauters, Lode Craeybeckx (ik wist toen niet dat de burgemeester van Antwerpen nagenoeg nooit aan de vergaderingen van de Raad deelnam), de professoren Edgar De Bruyne en Jean Ghilain, en ook voorzitter Ryckmans, waarvan ik wist dat hij mijn standpunten afkeurde, maar in wiens respect voor de vrijheid van mening en de academische vrijheid ik een totaal vertrouwen had, waren voor mij de waarborg van een behoorlijke behandeling.

De Raad van 3 oktober 1956, waarop de «zaak Van Bilsen» voor het eerst is voorgekomen, werd voorgezeten door voorzitter Pierre Ryckmans. Waren daarenboven eveneens aanwezig: E. De Bruyne, de voorzitter van de Academische Raad, J. Fivé, Jean Ghilain, Jussiant, directeur Laude, A. Sohier en Van de Putte. Verontschuldigd waren burgemeester Craeybeckx, advokaat Koelman, Moeller de Laddersous en Arthur Wauters.

36 Tekst van het briefje dd. 8 oktober van Pierre Ryckmans, voorzitter van de Raad:
«Monsieur le Professeur,

«Nous avons l'honneur de porter à votre connaissance que le ministre des Colonies a demandé à notre Conseil d'Administration de lui faire part de son sentiment au sujet de critiques que vous auriez émises aux États-Unis contre la politique coloniale belge. En vue de donner suite à la demande de M. le Ministre, nous vous prions de vouloir nous renseigner sur les propos exacts que vous avez émis, le lieu où ils ont été tenus et l'auditoire à qui ils ont été adressés.

Nous vous prions d'agréer, etc.

Pierre Ryckmans »

Uit de tweede alinea van dit briefje blijkt dat de vragen en verwijten die door de Raad zouden beoordeeld worden verder gingen dan alleen maar de verklaringen aan de Belga-correspondent te New York, en dat ook mijn spreekbeurt aan de Harvard Universiteit, mijn interventies tijdens de discussies in de school van het zes weken durend seminarie aldaar, mijn bezoeken en gesprekken aan de UNO te New York, mijn bezoek aan het Rockefeller Brothers Fund, waar ik geïntroduceerd werd door Henry Kissinger en waar men mij gevraagd had met het oog op een publikatie een uitvoerig stuk te schrijven over de politieke ontwikkeling van Belgisch-Congo, mijn gesprekken met Belgische diplomaten behorend tot de Belgische vertegenwoordiging bij de UNO en met Jan Albert Goris, hoofd van de Belgische informatiedienst en zo verder, het voorwerp dienden uit te maken van een uitvoerig en nauwkeurig «biecht»-verslag, dat voor de Raad en de minister van Koloniën, het ontbrekend dossier had moeten vervangen.

In mijn antwoord dd. 16 oktober, aan voorzitter Ryckmans heb ik dan ook geschreven dat ik geen gevolg kon geven aan zijn verzoek, aangezien uit de brief van minister Buisseret bleek dat het om een disciplinaire actie ging en ik het recht had mij te verdedigen en bijgevolg, alvorens te antwoorden, te weten wat mij werd ten laste gelegd en op welke gronden. Ik eindigde mijn antwoord als volgt:

« Vous comprendrez qu'il m'est matériellement impossible de détailler toutes les interviews, les démarches et les déclarations que j'ai pu faire au cours d'un séjour de deux mois aux États-Unis, sans savoir exactement ce qui m'est reproché.

« La liberté académique est de tradition dans notre pays. Elle serait gravement compromise si le gouvernement était amené à demander sans justification, au Conseil d'administration de notre Institut de dresser un rapport sur les faits et gestes des membres du corps professoral au cours de leurs déplacements privés à l'étranger. »

Gezien de wending die de zaak scheen te nemen, heb ik toen kopie van de brieven aan de minister en de voorzitter van de Raad van beheer, met mijn beschouwingen, medegedeeld aan een aantal personaliteiten op wier getuigenis ik eventueel beroep zou gedaan hebben. Onder hen Henry Kissinger, en ook de verantwoordelijken van het Rockefeller Brothers Fund, aan wie ik het weten dat ik in de gegeven omstandigheden afzag van hun opdracht een studie te schrijven over de ontwikkeling van Belgisch-Congo.

Henry Kissinger schreef mij ... op briefpapier van de Rockefeller Brothers Fund, dd. 7 december 1956: « I am outraged by what happened to you in Belgium and I agree with you that I should have expected it to happen in Yugoslavia or in Spain, but not in your country ». (Bedoeld werd het Joegoslavië van Tito en het Spanje van Franco.)

[37] Waren aanwezig op de raadsvergadering van 15 november: Prof. E. De Bruyne, wnd. voorzitter, ... Jussiant, Koelman, Laude, Van den Abeele, vertegenwoordiger van de minister van Koloniën, maar eigenaardig genoeg blijkbaar niet in staat of gemachtigd of bereid om de door de Raad herhaaldelijk gevraagde informaties te verstrekken ... en Van de Putte. Afwezig waren: Burgemeester Craeybeckx, Jean Ghilain, Moeller de Laddersous (nogmaals), voorzitter Pierre Ryckmans (te New York weerhouden), Sohier en Wauters.

[38] Aanwezig op de raadszitting van 5 december: Arthur Wauters, wnd. voorzitter, De Bruyne, ... Ghilain, Koelman, Laude, Moeller de Laddersous (voor het eerst sedert « de zaak » op de dagorde stond), Sohier en Van de Putte. Afwezig: Burgemeester Craeybeckx, Jussiant, Ryckmans en Van den Abeele.

[39] In de brief van Ryckmans aan de Directeur en de Raad, vanuit New York: « M. Goris, chef du Service des Informations à New York, m'a confirmé que l'interview de l'Agence Belga n'a pas été diffusée aux États-Unis et qu'il était entendu lorsque M. van Bilsen a parlé à M. van Cauwelaert, que ses propos étaient destinés au seul public belge. À mon avis, la légèreté de M. Van Bilsen ne mérite pas de sanctions disciplinaires. »

Tijdens de bespreking in de schoot van de Raad van beheer werd door sommige leden onderstreept dat Ryckmans voorstel dat er geen sancties dienden getroffen, alleen zijn persoonlijke mening weergaf ... « het is onmogelijk te aanvaarden, aldus een lid van de Raad, dat de verklaringen aan het Agentschap Belga gedaan slechts een Belgisch publiek bereiken, vermits ze kunnen overgenomen worden door de internationale pers en dat het werkelijk zo gebeurde o.m. in de Verenigde Staten. »

Er kwam nog meer tegenwind in de Raad: « Verder heeft de heer Van Bilsen (aldus het verslag van de zitting) meermaals kritiek geuit nopens de Belgische koloniale politiek en noch heeft hij de hem door het Agentschap Belga toegeschreven verklaringen geloochenstraft. Hij heeft geweigerd de hem gevraagde uitleg te geven.

door zijn afkeuring van de gedragslijn gevolgd door de onderscheiden ministers van Koloniën, alsmede van de thesis door de Belgische afvaardiging in de UNO verdedigd, maakt hij de Belgische regering, de persoon van de heer Ryckmans, de ministers van Koloniën sinds 1945, de afgevaardigden bij de Voogdijraad en de voorzitter van het instituut verdacht.»

[40] Het advies van de Raad van beheer werd mij op 23 januari 1957 medegedeeld. Het was niet bevredigend, wel geruststellend.

[41] Op 23 februari volgde dan de beslissing van de minister, die zich aansloot bij het advies. Er was dus hoegenaamd geen sanctie, wel een verwijzing naar het anti-kolonialisme « incompatible avec la doctrine qui doit être enseignée à l'Institut et les méthodes préconisées en vue de la formation politico-administrative des populations d'Afrique. Tout indique d'ailleurs que ces populations donnent largement leur adhésion à notre politique et il serait par conséquent regrettable de troubler l'évolution politique actuelle qui se présente si favorablement pour la Belgique.»

[42] «Onze Congo of België-overzee», in *Tijdschrift voor politiek* van 1 november 1952.

[43] «Réflexions sur l'évolution politique du Congo belge», in *Bull. Séanc. Acad. r. Sc. colon.*, nouv. sér., 3(2), 1957.

[44] Geciteerd uit *Bulletin du CEPSI*, 26, p. 16, 1954.

[45] R[illegible], G., 1957. Vers l'émancipation du Congo belge, in *Rythmes du Monde*, 1-2.

[46] STENGERS, J., 1959. Notre nouvelle politique congolaise, in *Le Flambeau*, 7-8, september-oktober 1959.

[47] Reeds in 1956 publiceerde *La Relève* een twaalftal artikelen van mij over aspecten van het ontvoogdingsbeleid voor Congo. Enkele titels: «L'Avenir politique du Congo» (28 januari), een reeks van drie artikelen in verband met een petitie van de hoofden van Urundi (februari), «Que devient le Fonds du Roi?» (25 februari), «Le manifeste colonial du PSC» (3 maart), «Les partis au Congo» (10 maart), «Avant l'interpellation sur l'Urundi» (17 maart), «Un Fonds Africain des Études» (7 april), «La recommandation du Conseil de Tutelle» (ondertekend *La Relève*) (14 april), «L'Avenir politique du Congo belge» (14 april), «A propos des budgets coloniaux» (21 april), «Le congrès colonial du parti socialiste» (19 mei) (beschouwingen over het aanstaande socialistisch congres).

Voorts verschenen er niet-ondertekende artikelen over Alfred Marzorati, het Maccarthyisme van volksvertegenwoordiger Demuyter, een brief van Pierre Ryckmans aan *La Relève* e.a. In 1957 verschenen o.m.: «L'organisation de l'Afrique noire française» (9 februari), «La Belgique coloniale et les Nations Unies: la thèse belge» (16 februari), «Petite histoire des libertés syndicales» (6 april), «Nouvelles perspectives du syndicalisme congolais» (13 april), «Amener des Africains en Belgique» (10 augustus), «Le général et les bourses» (26 september) (polemiek met de toen 81-jarige generaal Moulaert, gewezen koloniaal ambtenaar en later voorzitter van de Régie der goudmijnen van Kilo-Moto, nog later voorzitter van de actieve in Brussel gevestigde koloniale drukkingsgroep «Association des intérêts coloniaux belges», die in het economisch en beursblad AGEFI kritiek had geuit op het voorstel tot oprichting van een Afrikaans studiebeurzenfonds. *La Relève* heeft Moulaert's kritiek overgenomen met mijn antwoord).

In 1958 publiceerde *La Relève* o.m.: «La question scolaire en Afrique» (1 maart), «Un programme de politique africaine» (14 juni), «Pétillon ou la dépolitisation» (12 juli), een bespreking van het pas verschenen boek «Vers l'indépendance ...» (4 oktober), «Après Pétillon».

In 1959 volgden nog een vijftal bijdragen: «La nouvelle politique africaine à chaud?», geschreven tussen de onlusten te Leopoldstad en de regeringsverklaring van

5 januari) en dit artikel [illegible] men «Bruxelles n'a cesse de proclamer une doctrine colonialiste retrograde de maintien des droits de souveraineté de la Belgique» [illegible] een echo van de twist rond het Belgabericht van september 1958 uit New York [illegible]. Voorts verschenen «Une politique de mouvement» ([illegible] maart), «Au Congo [illegible] aux négociations» ([illegible] oktober), «Après le message de M. De Schryver» (13 oktober), «Après le débat congolais — La querelle du colloque et de la Table Ronde» (14 november).

La Relève heeft een aanzienlijke rol gespeeld in de beweging voor een progressief dekolonisatiebeleid. Dit was niet alleen te danken aan de permanente discussie uitgaande van de wekelijkse maandagavondbijeenkomsten van de *Relève*-groep, onder het actieve voorzitterschap van Jean Michiels, en aan het sprekende [illegible] van daaruit via de leden in een hele reeks instellingen, kabinetten, parlementaire christelijke sociale organisaties enz., maar meer nog aan het redactiecomité onder de leiding van Fernand Coupez. Immers langs deze weg werd de aandacht van de lezers voortdurend gevestigd op de Afrikaanse vraagstukken, meestal in het perspectief van de emancipatie en dekolonisatie. Deze groep telde een reeks bevoegde leden en medewerkers die over financiële en economische vraagstukken schreven, terwijl Coupez zelf een aantal politieke artikelen ondertekende [illegible] op de redactievergaderingen voorlegde om ze als hoofdartikelen met *La Relève* te ondertekenen. Het blad publiceerde ook Kasavubu's rede als burgemeester van de voorstad Dendale, uittreksels uit Malula's conferentie te Brussel, Thomas Delhaye [illegible] «Notre réponse au manifeste de *Conscience Africaine*», artikelen over Senghor, Houphouet-Boigny e.a. Het blad publiceerde ook artikelen van Afrikaanse studenten, meestal leden van de Mazzorana-groep [illegible] van Gaetan Sebunsano uit Ruanda over «La formation des élites africaines» (4 april 1959).

48 *De Maand* werd opgericht in 19[illegible] door een groep oud-studenten van de KUL die behoorden tot de religieus georiënteerde beweging rond professor Dondeyne en het blad [illegible] ter [illegible] te nemen en voor zover nodig geldschieter van de onderneming was professor Piet De Somer, later rector van de KUL. De hoofdredacteur was Jan [illegible]. Nog voor het eerste nummer verscheen in januari [illegible] werd [illegible] buitenstaander [illegible] aangeworven met het oog op de koloniale problematiek. Later heeft *De Maand* zichzelve opgeheven en even voortgezet onder de naam *De Nieuwe Maand* met een duidelijke politiek profiel [illegible] een [illegible] der progressieven» 197[illegible].

49 Om Jean Stengers [illegible] die van oordeel was dat voor een plan op lange of middellange termijn in België onmogelijk een nationale consensus had kunnen bereikt worden, terwijl het de Congolese politieke krachten niet geduldiger maar integendeel ongeduldiger zou gemaakt hebben, [illegible] artikel verschenen in *Le Flambeau*, heb ik [illegible] gereageerd in *De Maand*: «Is de Kongopolitiek vastgelopen?» [illegible] november 1959.

Voorts besteedt L. Pétillon in zijn «Témoignages et Réflexions» (1967, La Renaissance du Livre, Brussel, 445 pp.) heel veel aandacht aan het plan waarvan dat het voorwerp is. In Pétillon's boek, van een overwegend gematigde en kritische afrekening, verdedigen George Brausch, Paul Coppens, Raymond Scheyven, voor wie het aankondigen van een [illegible] jarige termijn voor de uitoefening van het zelfbeschikkingsrecht van Congo [illegible] [illegible] opgedragen, [illegible] De Vleeschauwer vermeld te worden en [illegible] anderen wier commentaren — positieve of negatieve — betrekkelijk summier zijn.

[50] DE SCHREVEL, H. 1970. Les forces politiques de la décolonisation congolaise jusqu'à la veille de l'indépendance. — Leuven, 512 pp.

51 DE SCHREVEL, H. 1970. *op. cit.* p. 320.

52 *Ibid.*, p. 3[illegible].
53 *Ibid.*, p. 3[illegible]3.
54 DOOM, R., 1971, Het dertigjarenplan (1955) voor Kongo's onafhankelijkheid. Enkele kritische nabeschouwingen, *De Maand*, maart 197[illegible], pp. [illegible]1-[illegible]9. Ruddy Doom is dr. in de sociale en politieke wetenschappen, en, thans, docent aan de RUG.
[55] Op [illegible] juli 1960 schreef ambassadeur Fernand Van Langenhove — die met P. Ryckmans een van de vaders was van de « Belgische thesis » in de VN — in een bijdrage verschenen in *Chronique de politique étrangère*, 1960, 4-6, pp. [illegible]4-[illegible]5, dat de succesvolle reis van koning Boudewijn in Congo en Ruanda-Urundi, in 1955, de overheid gesterkt had in haar overtuiging dat « la Belgique disposait de tout le temps nécessaire pour achever son œuvre de progrès et d'émancipation. Aussi, quand le professeur Van Bilsen suggéra, vers cette époque, l'adoption d'un plan tendant à réaliser l'indépendance dans un délai de 30 ans, suscita-t-il une vive surprise ».
56 Het referendum over de nieuwe grondwet had plaats op 28 september. Een maand tevoren, op 24 augustus had de Gaulle te Brazzaville — in het zicht van Leopoldstad — een grote kiesmeeting gehouden, waarin hij [illegible] « l'indépendance, quiconque la voudra pourra la prendre aussitôt » (geciteerd door VAN LANGENHOVE, *o.c.*, p. [illegible]).
5[illegible] [illegible] Lamote schreef in *De Week* te Leopoldstad: « Te Accra sprak de Pan-Afrikaanse conferentie van een termijn van 5 jaar voor de onafhankelijkheid van de Afrikaanse kolonien en « Kongolese partijen in Leopoldstad dachten aan 1960 ». Het te Luxemburg verschijnend Afrikaans maandblad *L'Abeille* in een lang commentaar gewijd aan de politieke evolutie, had het over maximum 5 jaar. En Lamote schertste: « Van Bilsen voorbijgestreefd [illegible] ».
58 Rapport du Groupe de travail pour l'étude du problème politique au Congo [illegible].
Een ongeschikte Petillon beklaagde zich erover dat niemand aan de werkgroep en zijn rapport enig belang scheen te hechten: « Personne quasiment ne se préoccupa sérieusement de savoir ce qu'il allait proposer. Aucun débat [illegible] sauf de la part de M. Van Bilsen [illegible] tendant à influencer le Groupe ou à simplement l'éclairer. Et bientôt, une fois son travail terminé, il ne sera même plus question de lui ».
De voorstellen van de werkgroep waren onderdaad voorbijgestreefd nog vóór het verslag in druk verscheen.
59 Een achttal bijdragen zijn verschenen in *De Maand*: « Persvrijheid en verkiezingen in Kongo » (januari 1958), « Het kolonialisme voorbij » (mei 58), « Kongo na 18 oktober » (december 58), « Het Kongobeleid op nieuwe banen » (februari 59), « De boodschap van 16 oktober: een nieuwe start? » (november [illegible]), in september 1960, na de Rondetafelconferentie, « Het politiek ontvoogdingsproces » en in 196[illegible] « Het Kongolees alternatief ».
De Maand was aan nederlandstalige kant de enige voornaamste geschreven tribune. Een kostbare tribune, want het blad had een niet te onderschatten gehoor en streefde ernaar zich volkomen vrij te houden van iedere vorm van binding met of beïnvloeding door politieke partijen of groeperingen, [illegible] zoals nog duidelijker zou blijken toen in 197[illegible] *De Maand* werd opgeheven om plaats te maken voor *De Nieuwe Maand*. De bijdragen verschijnend in *De Maand* liepen voor een deel parallel met die verschijnend in *La Revue nouvelle*, *La Revue générale belge*, en *La Relève*.
60 De directeur van de Evangelische Akademie, Dr. Hans Bolewski, had een weekendseminarie ingericht over Europa en Afrika. Onder de deelnemers bevonden zich een aantal universitairen, journalisten, ook zakenlieden en politici. Een van deze laatsten was de toen jonge liberale volksvertegenwoordiger, later minister van Ontwikkelingssamenwerking (Wirtschaftliche Zusammenarbeit), nog later Bondspresident Walter Scheel.

[61] «Europa und die afrikanischen Entwicklungsländer», verscheen in de *Lutherische Rundschau* van februari 1959, en een Engelse versie in *Lutherian World* van maart daaropvolgend.

[62] Onder de titel «La Belgique devant le problème du Congo» (besproken o.m. in *Le Soir, De Gazet van Antwerpen, Le Peuple, Le Rappel* ...).

[63] Rond dezelfde tijd bracht *Le Phare du Dimanche* een uitgebreid interview met Raoul Crabbé.

[64] Kamerdocument 1958-59, nr. 3, dd. 27 maart 1959, pp. 38-48. De Commissie werd voorgezeten door oud-minister van Koloniën A. Dequae.

[65] Volgens de brief die, volgens de minister, ondertekend was door de gouverneur-generaal (vermoedelijk echter een ambtelijke brief uitgaande van de Sûreté congolaise, ter ondertekening van de gouverneur-generaal), kende mijn boek «Vers l'indépendance» veel succes te Leopoldstad en elders, en werd ook het artikel verschenen op 31 januari 1959 in *La Gauche* druk gelezen en doorgegeven in de Congolese middens. De Congolese kranten (*Courrier d'Afrique* en andere) publiceerden verslagen over mijn spreekbeurten (in België).

Steeds volgens de gouverneur-generaal (aldus de minister) was het onaanvaardbaar dat zulke dingen geschreven werden door een hoogleraar van het UNIVOG, wiens salaris door de Belgische Staat werd uitgekeerd.

Ik heb de minister gevraagd wat hij (of de gouverneur-generaal) mij precies verweet. Dat ik in België publiceerde? Conferenties hield? Een boek uitgaf? Persoonlijke contacten had met Congolezen? Dat ik sedert de Expo in briefwisseling was met een aantal politiek-geïnteresseerde Congolezen, Ruandezen en Barundi?

Minister Van Hemelrijck vroeg me niet langer kritiek uit te oefenen op de regeringspolitiek (eraan toevoegend dat iedereen achter hem stond, «zelfs de socialisten», alleen ik ging dwars liggen).

Toen ik hem zegde dat ik bereid was van gedachten te wisselen, maar niet te beloven een eind te stellen aan het verdedigen van de standpunten die hij kende, was het onderhoud ten einde: de minister kon mij niet verbieden te schrijven of te spreken, maar ik moest dan maar mijn verantwoordelijkheden nemen. Mijn antwoord was dat ik zulks deed. Over de gegrondheid van mijn kritiek, de juistheid of de fouten ervan, werd tijdens dit langdurig gekrakeel met geen woord gerept.

[66] Over deze reis werd een syntheseverslag (41 pp.) bewaard.

[67] Het cruciaal enigma van de dekolonisatie van Congo blijft voor mij hoe en waarom, tussen oktober 1959 en begin 1960, de Belgische regering — blijkbaar met de consensus van het parlement, de politieke partijen, de koloniale zakenwereld en financiële groepen — binnen korte weken gekozen heeft voor de onmiddellijke onafhankelijkheid zonder andere voorbereiding dan de vier maanden nodig voor het inrichten van wetgevende verkiezingen, de benoeming van een regering en de aanstelling van een staatshoofd.

In 1956 hield staatsminister A. De Schryver — die toen geen regeringsverantwoordelijkheid droeg — een lezing voor het Congolees Universitair Centrum te Leuven. De zeer talrijke toehoorders waren vooral studenten, missionarissen, kloosterzusters, seminaristen. Ik bevond mij onder hen — en had kort tevoren voor nagenoeg hetzelfde publiek het woord gevoerd. De tekst van De Schryver's lezing werd gepubliceerd in het januarinummer van het maandblad *Streven* (1957).

Daarin leest men: «Wij kunnen noch moeten op de toekomst vooruitlopen, maar wij hebben de plicht na te denken. Iedereen zal het aanvoelen dat op het einde van het ontvoogdingsproces, waarvan de duur onmogelijk kan worden voorzien, een gouvernementsraad — of welke benaming dan ook aan dat lichaam gegeven wordt, een autonoom representatief lichaam van de geheel interne Belgisch-Congolese Gemeen-

schap — met Zwarte en Blanke leden — in de hoofdstad van Congo zal zetelen. In samenwerking met de gouverneur-generaal, vertegenwoordiger van de Koning, hoofd van de uitvoerende macht, zal dat lichaam de volle medezeggenschap van de bevolking vertolken en verzekeren.»

Staatsminister De Schryver zag toen, in de wazige en verre toekomst, een verkozen raad — met blanken die wellicht een bevoorrechte minderheidspositie zouden bekleden? — terwijl de uitvoerende macht in handen van het Belgisch gezag zou blijven en er nog geen spoor zou zijn van een nationale Congolese regering.

Dat was toen eveneens de taal van Paul Van Zeeland, Pierre Wigny en, tot enkele jaren terug, van De Vleeschauwer en van geheel het officiële, niets vermoedende Belgisch establishment.

Nauwelijks 3 jaar later stelde minister De Schryver in de schoot van de Belgische regering een 4-jarenplan voor de onafhankelijkheid voor, en nog 3 maanden daarna aanvaardde hij, met en namens de regering, de onafhankelijkheid op 4 maanden.

[68] Dit artikel drukte een oprechte waardering uit voor de «ouverture» voorgesteld door de nieuwe minister in zijn boodschap van 16 oktober. De strekking van het artikel was, er de minister toe te bewegen rechtstreekse onderhandelingen aan te knopen tussen de Belgische regering en de Congolese politieke leiders (liefst te Brussel): «ouvrir à Bruxelles ou à Leopolville avec les leaders congolais la consultation désirée par ceux-ci».

Het artikel eindigde als volgt: «Je crois que ce n'est que par cette négociation que pourra s'ouvrir vraiment la voie de l'indépendance, avec la caution des leaders congolais, la garantie de la Belgique, et l'approbation de l'ONU.»

Dit artikel, en meer bepaaldelijk de laatste zin, inhoudende een beroep op de Verenigde Naties, lokte toen spontane blijken van instemming uit vanwege belangrijke personen uit het Belgische zakenleven.

[69] Het artikel van *De Maand* (november 1959) «De Kongopolitiek vastgelopen?», was echter niet exclusief gewijd aan een discussie van J. Stengers' belangrijke bijdrage verschenen in *Le Flambeau* (*op. cit.*). De tweede helft van het *Maand*-artikel (dat besproken werd o.m. in *Le Peuple*, *De Standaard* e.a.), dat als ondertitel «De krisis der onafhankelijkheidspolitiek» had, kwam terug op de door mij streng afgekeurde regeringsverklaring van 13 januari, waarvan de voornaamste tekortkomingen waren dat ze geen datum voorzag voor de uiteindelijke onafhankelijkheid, dat ze geen centrale uitvoerende overheidsorganen voorzag, en dat ze niet overlegd was met de Kongolese leiders. Er was ook nog steeds geen plan voor een actieve afrikanisatie en de daarbij horende kadervorming, en geen door België gefinancierd plan voor sociale en economische ontwikkeling.

Het artikel eindigde met de suggestie dat «het geheel emancipatieproces van aan de controle van de verkiezingen tot aan de uiteindelijke onafhankelijkheid» door minister De Schryver tegen uiterlijk 1964 in het vooruitzicht gesteld, best zou gewaarborgd worden door een beroep op de Verenigde Naties.

In dezelfde aflevering van *De Maand* was ook een artikel verschenen van Raymond Derinne, toen hoogleraar aan de Lovanium-Universiteit, waarin de kwaliteiten van het plan De Schryver werden onderstreept, namelijk de uiteindelijke datum (1964) voor de onafhankelijkheid, de aanstelling van een Kongolese regering, dadelijk na de verkiezingen voor Kamer en Senaat (voorzien voor augustus-september 1960). Derinne pleitte ook van zijn kant voor een Ronde Tafel-conferentie. Derinne: «Meer en meer werd het duidelijk dat men het vertrouwen slechts kon herstellen door de belofte van een Kongolese regering in 1960 en door een eindterm voor de onafhankelijkheid te bepalen.» Dat was ook voor Derinne de betekenis van de boodschap van 16 oktober van minister De Schryver.

Prof. Derinne zou later, in *De Gids op maatschappelijk gebied* van februari 1961 een artikel publiceren onder de titel «Wat haperde aan de Belgische politiek in Congo?», dat hij aldus besloot:

«1. België heeft de evolutie in Afrika niet zien aankomen (la politique en vase clos);

«2. Sedert 13 januari 1959 werd geen besliste en eensgezinde politiek gevoerd om de onafhankelijkheid toch enigszins voor te bereiden. Gedurende anderhalf jaar werd kostbare tijd verspild in plaats van grondig te afrikaniseren. Wie van nabij heeft gezien hoe schuchter de afrikanisering werd aangepakt, vraagt zich met enige angst af of we in 1962 of 1963 veel verder hadden gestaan. We zouden voorzeker enkele tientallen universitairen méér hebben geteld. Maar voor de rest waren we wellicht blijven zitten zoals in 1959.»

[70] Cf. «L'indépendance du Congo», A.A.J. Van Bilsen, 1962, «Appel à l'ONU?», pp. 165-169, en «Il faut appeler l'ONU», interview met *Pourquoi Pas*?, mei 1960, pp. 170-174.

Onze (officieuze) gesprekken in de UNO, over de toestand en de behoeften van Congo verliepen in hoofdzaak met Heinz Wieschhoff, toen directeur van voogdijzaken, en, als ik me goed herinner, met Andrew Cordier en W. Benson, die we in de zomer '60 in Kinshasa zouden weerzien, waar zij een belangrijke rol zouden spelen in de VN-operatie.

[71] Na een interview met M. Ruys (*De Standaard*, 5 februari) waarin de wenselijkheid van een voorlopige regering werd bepleit, verscheen in het februarinummer van *Socialisme en Demokratie* (Nederland), waarvan Joop Den Uyl toen redactiesecretaris was, «De politieke ontvoogding van Belgisch-Kongo».

Op 4 maart, te Leuven voor Ad Lucem, in het Maria-Theresia-college een spreekbeurt over «Le Congo après la Table Ronde». Na aankomst te Leopoldstad, op 29 maart, een spreekbeurt voor de Table Ronde, voorgezeten door Snoeck, over «Le Congo de demain», en in april, ingeleid door J. Yumbu, de openingsles van het Institut Politique Congolais (IPC).

Intussen verscheen op 13 april in *De Standaard* (vrije tribune): «Beroep op de UNO en loyale hulp».

Op 10 mei, te Antwerpen, voor de Rotary, op 13 mei te Oxford voor het Institute for Commonwealth studies, op 17 mei te Hasselt voor het leesgezelschap, op 21 mei te Brussel voor Présence Africaine (uitvoerig besproken in *De Standaard* en andere bladen).

In juni verscheen te Parijs in de *Revue générale militaire*, «Le Congo devant son indépendance» (met Engelse en Duitse samenvatting), geschreven op verzoek van de Belgische generaal Servais. Ook daarin werd aangedrongen op samenwerking met de VN: «la meilleure forme d'assistance est celle qui fait appel à la collaboration des institutions internationales».

[72] Op 21 december, spreekbeurt voor de Cercle Gaulois, voorgezeten door advokaat Parent. Het was een druk bijgewoonde bijeenkomst met een langdurige bespreking en heel wat sceptische toehoorders ... Ze werd overvloedig gerapporteerd in de pers (*Le Soir*, *La Dernière Heure*, *La Libre Belgique*, *De Standaard*, enz.).

Op 1 februari 1961, conferentie voor het Vlaams Peitgenootschap bij de Brusselse balie, in de assisenzaal, onder voorzitterschap van meester J. Van Praag (Uitvoerige echo in de pers: *Nieuwe Gids*, *Le Peuple*, *Gazet van Antwerpen*, *Métropole* ...).

Nog in februari, in *De Maand*, «Het Kongolees alternatief». Op 7 februari, te Oxford, spreekbeurt over «The Congo crisis», en op 17 februari te Antwerpen, voor de Europese Beweging, in de Bell Telephone: «Kongo, Europa, Afrika». Op 17 maart, voor Présence Africaine.

In april te Bologna op een colloquium van het tijdschrift *Il Mulino*. Op 5 mei, interview met de *Gazet van Antwerpen*, en op 28 mei, voor het Hoger Instituut voor administratieve en handelswetenschappen te Brussel.

Op 25 juli te London, Chatham House, over «Some aspects of the Congo crisis», waarvan de tekst in januari 1962 is verschenen in *International Affairs*.

In september, afreis naar de VS, voor een verblijf aan de Harvard Universiteit, Centre for International Affairs. Het jaar 1961 eindigde met enkele spreekbeurten, waarvan de reeks weldra zichzelve zou voeden. Immers Congo was volop in het nieuws, zelfs in de VS, en de persverslagen over de eerste spreekbeurten lokten steeds méér vraag uit ... In oktober begon het in Philadelphia, in een reeks «Spotlights on sub-saharian Africa», vervolgens te Boston, op 30 oktober, voor de plaatselijke afdeling van de Council on Foreign Relations, voorgezeten door een hoogleraar Al Hero; dan in Vermont, en in Worcester (Massachussets), en de eerste dagen van december achtereenvolgens te Des Moines (Iowa), St. Paul (Minesota), Omaha (Nebraska).

Terwijl in januari 1962 *De Maand* een Nederlandse versie publiceerde van de «Open brief aan de *New York Times*», hernam de reeks spreekbeurten gespreid over de hele uitgestrektheid van de Verenigde Staten. Een rondreis met «The Congo crisis» werd georganiseerd door de Council on Foreign Relations: Louisville (Mississipi), op 8 januari, 's anderendaags in Nashville (Arkansas), de 10e te Birmingham (Alabama); op 17 januari te Providence (Rhode Island) op uitnodiging van de Brown Universiteit, 's anderendaags aan de Harvard Universiteit, op 24 januari te Portland (Oregon), op 17 maart nogmaals te Providence (Rhode Island), voor de World Affairs Council aldaar, twee dagen later te Seattle (Washington-State), daags nadien te Boise (Idaho), dan naar Californië, eerst aan de Berkeley-Universiteit, nabij San Francisco, dan aan de Universiteit van Los Angeles, op uitnodiging van prof. James Coleman. Van daar naar Tucson (Arizona), Albuquerque (New-Mexico). Op 30 maart te Chicago, aan de North Western University bij professor Melvin Herskovits (de «decaan» van de Amerikaanse afrikanisten) ...

Terug in Europa, kwam Den Haag aan de beurt in april, voor het Nederlandse Genootschap voor Internationale Zaken, in de «Grote Club», over «De Kongo-crisis, enkele achtergronden en vooruitzichten».

In mei verscheen dan bij Casterman «L'Indépendance du Congo».